ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 342 (575.3)
ТКБ: 67. 9 (2) (2 тоҷик)
С – 21

САЙНОЗИМЗОДА ФИРӮЗ САЙНОЗИМ

ТАБИАТИ ҲУҚУҚИИ ПАЁМИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛӢ

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

Душанбе – 2022

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст

Роҳбари илмӣ: **Насриддинзода Эмомалӣ Сайфиддин** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа

Муқарризони расмӣ: **Бобоҷонзода Исрофил Ҳусейн** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Мансурзода Амиршоҳ Мансур – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, сардори шуъбаи ташкилӣ-илмӣ ва табъу нашри Академияи Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия «22» ноябри соли 2022, соати 10:00 дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-018-и назди ДМТ (734025, ш. Душанбе, кӯч. Буни Ҳисорак, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар китобхонаи марказии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «____» _____ соли 2022 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент **Назаров А.Қ.**

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҶТ) дар низоми мақомоти ҳокимияти давлатии кишвар мавқеи махсус ва ҳалкунанда дорад, зеро мутобиқи моддаи 64 Конститутсияи ҶТ «Президенти ҶТ дар як вақт Сарвари давлат ва ҳокимияти иҷроия (Ҳукумат) буда, ҳомии Конститутсия ва қонунҳо, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, кафили истиқлолияти миллӣ, ягонагӣ ва тамомияти арзӣ, пойдориву бардавомии давлат, мураттабии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҳамкории онҳо, риояи шартномаҳои байналмилалии Тоҷикистон мебошад»[1]. Бинобар ин, самтҳои фаъолияти Президенти ҶТ васеъ буда, тамоми ҷанбаҳои ҳаёти мамлакатро фаро мегирад.

Дар Конститутсияи ҶТ шакли идораи давлат ҷумҳурии президентӣ муқаррар гардида, дар боби чаҳоруми он вазъи ҳуқуқии Президенти ҶТ муайян карда шудааст. Ин санади меъёрии ҳуқуқии мамлакат танҳо ба Президенти ҶТ ҳуқуқи бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад карданро муқаррар намудааст.

Падидаи Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ дар давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёди Тоҷикистон дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионии соли 1999 ва ворид гардидани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҶТ дар раъйпурсии умумихалқӣ аз 26-уми сентябри соли 1999, алалхусус, ба моддаҳои 55 ва 69 ба вуҷуд омадааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо истифода аз салоҳияти конститутсионии худ дар асоси қисми сеюми моддаи 55 Конститутсияи ҶТ нахустин маротиба 27-уми апрели соли 2000 бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии мамлакат баромад карда, роҷеъ ба вазъи ҳаёти сиёсии ҷомеа, масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, илму маориф, фарҳанг, волоияти қонун, тартиботи ҳуқуқӣ ва мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ, сиё-

[1] Конститутсияи ҶТ 6 ноябри соли 1994 аз тариқи раъйпурсии умумихалқӣ қабул шудааст ва ба он 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 тавассути раъйпурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд (ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: Ганҷ, 2016. – С. 40.

сати хориҷӣ ва дар маҷмуъ, ҳадафҳои стратегӣ ва пешомади чанд соли наздики кишвар назари худро изҳор намуданд.

Паёми Президенти ҶТ ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ ва санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ имрӯз мақому манзалат ва эътибори бештарро касб намудааст. Зеро дар заминаи ҳар як Паёми Президенти ҶТ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд ва қабул карда мешаванд, инчунин, дигар масъалаҳои ҳаётан муҳимми мамлакат ҳаллу фасл мегарданд, ки барои беҳтар гардидани шароити иҷтимоии аҳолии кишвар, таъмини адолати иҷтимоӣ, волоияти қонун, тартиботи ҳуқуқӣ, таҳкими иқтидори мудофиавии мамлакат, муқовимат ба терроризму экстремизм, коррупсия ва дигар ҷиноятҳо, инкишофи қонунгузорӣ, баланд бардоштани маърифати сиёсиву ҳуқуқии аҳолии мамлакат, рушди илму маориф ва амсоли инҳо мусоидат менамояд.

Илова бар ин, дар асос ва барои иҷрои талаботи паёмҳои Президенти ҶТ дурнамоҳо ва стратегияву барномаҳои кӯтоҳмуҳлат, миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат ба тасвиб расидаанд ва дар оянда ҳам тасвиб мешаванд, ки онҳо дар рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол саҳми басо муҳим мегузоранд. Чунончи, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бамаврид таъкид менамоянд: «... раванди татбиқи сиёсати дохиливу хориҷии давлат маъмулан дар доираи як сол маҳдуд карда намешавад, зеро ҳадафу вазифаҳои дар асоси Паёми Президент муайяншуда моҳиятан барнома ва дурнамо барои даҳсолаҳо мебошанд»[2].

Омӯзиш ва баррасии паёмҳои Президенти ҶТ имконият медиҳанд, ки ба масъалаҳои мухталифи дар онҳо матраҳшаванда аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ равшанӣ андохта шаванд. Дар воқеъ, таҳлили паёмҳои Президенти ҶТ ва ҷанбаҳои ҳуқуқии онҳо аз назари илми ҳуқуқшиносӣ дар шароити кунунӣ мубрам буда, интихоби мавзуи мавриди назарро аз ҷиҳати назариявӣ-амалӣ ногузир гардонидааст.

Ҳамзамон, таҳқиқу пажуҳиши табиати ҳуқуқии паёмҳои Президенти ҶТ ва муайян намудани ҷойгоҳу нақши онҳо дар низоми ҳуқуқии мамлакат ва рушди соҳаҳои мухталифи ҳаёти кишвар ҳамчун асос барои таълифи рисолаи номзадӣ гардидааст.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Рочеъ ба паҳлуҳои мухталифи падидаи Паёми Президент ба парламент амиқан ва ё ба таври сатҳӣ як қатор таҳқиқоти олимони Федератсияи Россия (минбаъд – ФР)

[2] Паёми Президенти ҶТ Э.Ш. Раҳмонов ба Маҷлиси Олӣ, 30 апрели соли 2004. – Душанбе, 2004. – С. 2.

ва дигар давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд – ИДМ) ба мисли Р.Г. Акчурин[3], М.В. Баглай[4], И.Н. Бартситс[5], Э.Г. Кочетов[6], В.Э. Козатская[7], М.Б. Разгилдиева[8], Г.З. Санакоев[9], О.Т. Сериков[10] Г.С. Сапаргалиев[11], А.Г. Тиковенко[12], М.А. Краснов[13], О.П. Потапова[14], А. Мазуренко[15], И.А. Побережная[16] ва дигарон сурат гирифтааст.

---

[3] Ниг.: Акчурин Р.Г. Послание Президента в духе категории «источники права» // Правовое государства: теория и практика. – Уфа, 2010. – № 4 (22). – С. 37-41.

[4] Ниг.: Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: учебник для вузов. – 5-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2006. – 769 с.

[5] Ниг.: Барциц И.Н. Конституционно-правовое обеспечение реформы государственного управления // Конституционное и муниципальное право. – М.: Юрист, 2007. – № 24. – С. 2-10.

[6] Ниг.: Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти // Независимая газета. – М., 1997. – 13 февраля.

[7] Ниг.: Козацкая В.Э., Толченкин Д.А. Послания Президента РФ Федеральному Собранию РФ как источник права в материальном и идеальном смысле // Правовая политика и правовая жизнь. М., Саратов: Сарат. Филиал ИГИПРАН. – 2015. – № 3. – С. 15-18.

[8] Ниг.: Разгильдиева М.Б. Финансово-правовые аспекты ежегодных и бюджетных посланий Президента Российской Федерации // Современное право. – 2010. – № 9. – С. 54-56.

[9] Ниг.: Санакоев Г.З. Послания Президента Российской Федерации как источник конституционного права // Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. – 2017. – № 4. – С. 144-146.

[10] Ниг.: Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений // Вестник АГТУ. – 2010. № 1 (49). – С. 117-119.

[11] Ниг.: Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – Алматы, 2005. – 542 с.

[12] Ниг.: Тиковенко А.Г. Нетипичные источники права в правовой системе Беларуси // Национальная государственность и европейские интеграционные процессы: сборник научных трудов: в 2 т. / Белорусский государственный университет, Юридический факультет. – Минск, 2008. – Т.1: Национальное законодательство и его гармонизация с правом Европейского Союза. – С. 44-48.

[13] Ниг.: Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть // Российская газета. – 1997. – 18 март.

[14] Ниг.: Потапова О.Б. Правовая политика Президента Российской Федерации: проблемы теории и практики: дис. … канд. юрид. наук. – Краснодар, 2009. – 200 с.

[15] Ниг.: Мазуренко А. Правотворческая политика и правотворчество. – Германия, 2011. – 392 с.

Масъалаи ҷанбаҳои ҳуқуқии Паёми Президент ба парламент дар чанд рисолаҳои илмии муҳаққиқони рус низ ифодаи худро ёфтааст. Чунончи, В.И. Радченко паёмҳои Президенти ФР-ро ҳамчун барномаи ҳамкории ҳамаи шохаҳои ҳокимият, таҳкими сохти конститутсионӣ ва ташаббусҳои қонунгузории Президент дар самти таҳкими волоияти қонун муайян кардааст[17]. В.Н. Суворов паёмҳои солонаи Президенти ФР-ро чун шакли конститутсионии таъсири Президент ба самт ва мундариҷаи фаъолияти қонунгузории Маҷлиси Федералӣ ва дигар сохторҳои давлатӣ мешуморад[18]. А.М. Голошапов паёмҳои Президентро ҳамчун воситаи амалӣ намудани стратегияи давлатии ҳуқуқии ФР аз ҷониби Президенти ФР мешуморад. Ӯ хусусияти ҳатмии паёмҳоро барои ҳокимияти иҷроия ва хусусияти тавсиявӣ доштани онҳоро барои ҳокимияти қонунгузор ва судӣ қайд мекунад[19]. Инчунин, ба таври васеъ ҷанбаҳои назариявӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти ФР ба Маҷлиси Федералӣ дар рисолаи номзадии олими рус В.Е. Зоркин[20] таҳлил гардидааст. Ӯ нақши паёмҳои ҳарсола ба Маҷлиси Федералии ФР-ро дар ташаккул ва амалинамоии сиёсати ҳуқуқии Президенти ФР муҳим меҳисобад.

Доир ба масъалаи табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ таҳқиқоти комплексӣ анҷом дода нашудааст. Гузашта аз ин, таҳқиқи масъалаи мазкур дар илмҳои назарияи давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи конститутсионӣ ва курси махсуси ҳуқуқи парлумонии ватанӣ ба назар намерасад. Танҳо дар мақолаву рисолаҳои илмии бархе муҳаққиқон роҷеъ ба мавзуи баррасишаванда ишораҳо мавҷуд аст.

---

[16]Ниг.: Побережная И.А. Послание Президента РФ и его место в системе права России // Конституция и доктрины России современным взглядом: Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 17 марта 2009 г.). – М.: Научный эксперт, 2009. – С. 274-280.

[17]Ниг.: Радченко В.И. Президент Российской Федерации в системе разделения властей: автореф. дис. … канд. юрид. наук. – Саратов, 1995. – 19 с.

[18]Ниг.: Суворов В.Н. Конституционный статус Президента Российской Федерации: дис. … д-ра юрид. наук. – М., 2000. – 500 с.

[19]Ниг.: Голощапов А.М. Конституционные основы становления государственно-правовой стратегии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 27 с.

[20]Ниг.: Зорькин В.Е. Ежегодные послания Федеральному Собранию Российской Федерации как средство формирования и реализации правовой политики Президента Российской Федерации: дис. … канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2011. – 229 с.

Ҷанбаҳои алоҳидаи Паёми Президенти ҶТ аз ҷониби олимони ватанӣ Ф.Т. Тоҳиров[21], М.А. Маҳмудзода[22], Э.С. Насриддинзода[23], Р.Ш. Шарофзода (Р.Ш. Сотиволдиев)[24], С.С. Ятимов[25], А.М. Диноршоҳ[26], Д.С. Раҳмон[27], А.И. Имомов[28], Р.Ҳ. Раҳимзода[29], Б.Ҳ. Раззоқов[30], Б.С. Гадоев[31], Ҷ. Саъдизода[32], К.Т.

---

[21]Ниг.: Тохиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента. Народная газета. – 2005. – 20 июля. – № 29 (19479).

[22]Ниг.: Маҳмудзода М.А. Конститутсия заминаи ташаккули низоми ҳуқуқии миллӣ (маҷмуи мақолаю маърузаҳо). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 596 с.; Маҳмудзода М., Сотиволдиев Р. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ва аҳамияти онҳо дар рушди давлати соҳибистиқлол. Нашри 2-юм. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 192 с.

[23]Ниг.: Насриддинзода Э.С. Нақши Пешвои миллат дар баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа // Ваҳдат, Давлат, Президент. Ҷилди ХХХШ. – Душанбе: Ирфон, 2021. – С. 6-20; Насриддинзода Э.С., Сайнозимзода Ф.С. Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 6-19; Насриддинзода Э.С., Сайнозимзода Ф.С. Сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар паёмҳои Президенти ҶТ // Қонунгузорӣ. – Душанбе, 2021. – № 3 (43). – С. 5-12; Насриддинзода Э.С. Инъикос ва баррасии масъалаҳои маориф ва илм дар паёмҳои Пешвои миллат // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2022. – №2 (42). – С. 62-68.

[24]Ниг.: Сотиволдиев Р., Маҳмудзода М. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ва аҳамияти онҳо дар рушди давлати соҳибистиқлол. Нашри 2-юм. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 192 с.

[25]Ниг.: Ятимов С.С. Паёми Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди давлат // Ҷумҳурият. – 2019. – 29 январ. – № 21-22 (23 624-625).

[26]Ниг.: Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президента Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. – Душанбе, 2016. – № 1 (01). – С. 55-60.

[27]Ниг.: Раҳмон Д.С., Шерзода Б.С. Нақши Паёми Президенти ҶТ дар ташаккули низоми ҳуқуқии миллӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 20-33.

[28]Ниг.: Имомов А.И. Послание Президента и его влияние на совершенствование деятельности Маджлиси Оли // Правовая жизнь. – Душанбе, 2017. – №4 (20). – С. 46-57.

[29]Ниг.: Раҳимзода Р.Ҳ. Дурнамои иқтисоди мамлакат дар Паёми Пешвои миллат // Садои мардум. – 2020. – 7 январ. – № 3-4 (4109-4110).

[30]Ниг.: Раззоқов Б.Ҳ. Президенти ҶТ – Сарвари ҳокимияти иҷроия: монография. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – 356 с.

[31]Ниг.: Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – № 1. – С. 89-94; Гадоев Б.С. Послания Президента Республики Таджикистан и их роль в политическом курсе развитии страны // Правовая жизнь. – Душанбе, 2021. – № 4 (36). – С. 74-82.

Мухторов[33], К.М. Каримзода[34] ва дигарон таҳқиқу баррасӣ гардидаанд.

Рочеъ ба масъалаҳои назариявӣ-ҳуқуқӣ ва конститутсионӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ дар рисолаҳои илмии М.С. Сулаймонов, И.И. Камолов ва А.Р. Нематов ишораҳо мавҷуданд. Аз ҷумла, М.С. Сулаймонов Паёми Президенти ҶТ-ро санади конститутсионӣ, сиёсӣ-идеологӣ, пешгӯӣ ва барномавии дорои хусусияти ҳатмӣ медонад[35]. И.И. Камолов Паёми Президенти ҶТ-ро дорои хусусияти меъёрӣ ва барои мақомоти давлатӣ, шаҳрвандон ва ташкилотҳо аҳаммияти умумиҳатмӣ меҳисобад[36]. А.Р. Нематов Паёми Президентро сарчашмаи фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии ҳам мақомоти қонунгузор ва ҳам иҷроия арзёбӣ мекунад[37].

Бо назардошти таҳқиқоти болозикр масъалаи табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба таври зарурӣ таҳлил нашудааст. Дар адабиёти ватанӣ таҳқиқоти махсус оид ба муайян намудани мазмуну моҳияти ин падидаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ вуҷуд надорад. Аз ин лиҳоз, мавзуи рисолаи мазкур ва ҳадафҳои дар он муайянгардида ҷиҳати омӯзиш ва муайян намудани табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ аз лиҳози назариявӣ ва амалӣ барои Тоҷикистони соҳибистиқлол иқдоми аввалин дар сатҳи рисолаи номзадӣ маҳсуб ёфта, таҳқиқоти мукаммал дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба шумор меравад.

---

[32]Ниг.: Саъдизода Ҷ., Сайнозимзода Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти ҶТ дар таъсиси вижаниҳодҳо оид ба ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 30-42.

[33]Ниг.: Мухторов К.Т. Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ: хусусиятҳои сиёсӣ-барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» 19 марти соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). – Панҷакент, 2019. – №1/1, – С. 484-491; Мухторов К.Т. Моҳияти сиёсиву ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ // Паём – қутбнамои рушди устувор (маҷмуаи мақолоти илмӣ). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2019. – С. 228-240.

[34]Ниг.: Каримзода К.М. Паём – муҳимтарин ҳуҷҷати барномавӣ // Ҷумҳурият. – 2019. – 28 декабр. – № 259 (23 602).

[35]Ниг.: Сулаймонов М.С. Конституционно-правовой статус Президента Республики Таджикистан: дис. канд. ... юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 201 с.

[36]Ниг.: Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 240 с.

[37]Ниг.: Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан. LAP LAMBERT Academic Publishing. Saarbrücken, Germany, 2013. – 420 с.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – «Проблемаҳои назариявии ташаккули низоми ҳуқуқии ҶТ дар замони муосир барои солҳои 2016-2020» ва «Масъалаҳои назариявии инкишофи низоми ҳуқуқии ҶТ дар партави равандҳои ҷаҳонишавӣ барои солҳои 2021-2025» омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсиониро таҳлили асосҳои назариявӣ ва амалии табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо назардошти мақсади зикршуда дар таҳқиқоти диссертатсионӣ вазифаҳои зерин гузошта мешаванд:

– таҳқиқи масъалаи падидаи Паёми Президент ба парламент дар мамлакатҳои ИДМ ва бархе аз кишварҳои дунё;

– омӯзиши таърихи ташаккулёбии Паёми Президенти ҶТ дар Тоҷикистон;

– таҳлили мафҳум ва моҳияти Паёми Президенти ҶТ;

– муайян намудани нақши Паём ба Маҷлиси Олии ҶТ дар амалисозии сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ;

– пажуҳиш ва таҳлили ҷанбаҳои ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ;

– ошкор намудани мазмуни ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ ва таҳлили он ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;

– муайян намудани ҷойгоҳ ва нақши Паёми Президенти ҶТ дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ;

– аз лиҳози назариявӣ асоснок намудани мақсаду вазифаҳо ва аҳаммияти амалии ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории ҶТ роҷеъ ба мавзуи таҳқиқшаванда.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҷамъиятии марбут ба табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ дар бар мегирад.

Мавзуи таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқотро таҳқиқ ва таҳлили масъалаҳои назариявӣ ва амалии вобаста ба табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ, инчунин, қонунгузории мамлакат ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ доир ба Паёми Президент ташкил медиҳад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур асосан фарогири ду марҳилаи инкишофи Паёми Президенти ҶТ мебошад: марҳилаи якум (солҳои 1999-2003); марҳилаи дуюм (аз соли 2003 то инҷониб). Дар ин муддат Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ ташаккул ва рушд ёфтааст. Инчунин, дар диссертатсия таҳқиқоти муқоисавӣ-ҳуқуқии Паёми Президент ба парламент дар кишварҳои ИДМ ва бархе аз кишварҳои ҷаҳон анҷом дода шудааст, ки мазмуну моҳияти таҳқиқотро пурра менамояд. Давраи таҳқиқоти диссертатсионии мазкур асосан фарогири солҳои 2017-2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро осори илмии олимон – ҳуқуқшиносон, сиёсатшиносон ва ҷомеашиносони ватаниву хориҷӣ ташкил медиҳанд. Дар диссертатсия таҳқиқоти олимони ҳуқуқшиноси ватаниву хориҷӣ монанди Ф.Т. Тоҳиров, М.А. Маҳмудзода, Э.С. Насриддинзода, Р.Ш. Шарофзода, Д.С. Раҳмон, А.М. Диноршоҳ, А.И. Имомов, Б.С. Гадоев, Р.Ҳ. Раҳимзода, Б.Ҳ. Раззоқов, А.Р. Нематов, И.И. Камолов, К.Т. Мухторов, Ҷ. Саъдизода, М.С. Сулаймонов, Г.А. Гришенко, Г.З. Санакоев, А.М. Гайдарбекова, В.Е. Зоркин, Э.Г. Кочетов, М.А. Краснов, О.П. Потапова, Р.Г. Акчурин, О.Т. Сериков, К.А. Семерджян ва дигарон ба таври васеъ истифода шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии рисоларо усулҳои умумиилмӣ ва махсуси илмӣ, ба монанди диалектикӣ, эмпирикӣ, мантиқӣ, шаклӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ ва дигар усулҳо ташкил медиҳанд.

Тавассути усули диалектикӣ масъалаҳои ташаккул ва инкишофи Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар даврони соҳибистиқлолии мамлакат мавриди пажуҳиш қарор дода шуда, омилҳое, ки ба ташаккул ва инкишофи Паёми Президенти ҶТ мусоидат намудаанд, муайян карда шудааст. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ аз усулҳои эмпирикӣ ва мантиқӣ ба таври васеъ истифода карда шуда, дар ин замина донишҳои мукаммал доир ба раванди ташаккули паёмҳои Президенти ҶТ ҳамчун санадҳои ҳуқуқӣ ва сарчашмаҳои ҳуқуқ ҳосил гардиданд.

Дар заминаи усули шаклӣ-ҳуқуқӣ Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун

падидаи ҳуқуқӣ баррасӣ шуда, мафҳум ва хусусиятҳои он муайян карда шудааст. Инчунин, тавассути усули шаклӣ-ҳуқуқӣ таҳлили қонунгузории ҶТ ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ, ҳамзамон, назарияҳои мавҷуда оид ба Паёми Президент ба парламент анҷом дода шудааст. Тавассути усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ аҳаммияти Паёми Президент ба парламент дар қонунгузории ҶТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии кишварҳои хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Усули таърихӣ-ҳуқуқӣ имконият дод то пайдоиш ва ташаккули Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар марҳилаҳои гуногуни рушди ҳуқуқи Тоҷикистони соҳибистиқлол пажуҳиш гардад. Усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имкон фароҳам оварданд, то мавзуи таҳқиқшаванда ҳамаҷониба, пурра ва объективона омӯхта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо кунанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар ҷараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ Конститутсияи ҶТ, қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо, Дастури ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ, фармонҳои Президенти ҶТ, қарорҳои Ҳукумати ҶТ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Дар баробари қонунгузории миллӣ, инчунин, конститутсия ва қонунгузории баъзе кишварҳои хориҷӣ оид ба Паёми Президент ба парламент истифода шудаанд.

Навгонии илмии таҳқиқот. Навгонии илмии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки диссертатсияи мазкур дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ аввалин кори мукаммали илмӣ оид ба омӯзиш ва пажуҳиши масъалаҳои назариявӣ ва амалии табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ ба ҳисоб меравад. Дар рисолаи илмӣ нуқтаҳои назари мухталиф оид ба Паёми Президент ба парламент мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор дода шуда, дидгоҳу мавқеи муаллифон дар таҳқиқи ин падидаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ муайян ва аз лиҳози илмӣ асоснок карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Навгонии илмии таҳқиқот бо нуктаҳои илмии зерин, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, собит мегардад:

1. Падидаи Паёми Президент ба парламент заминаи таърихии тӯлонӣ дошта, аз таҷрибаи давлатдории Англия маншаъ мегирад. Ба андешаи баъзе олимон сухани тахтии ҳамасолаи монархи Англия ба парламент монанд ба Паёми Президент мебошад. Анъанаи бо сухани тахтии ҳамасола баромад намудани монархи Англия дар парламент дар асри XIII рӯйи кор омад ва то ҳол идома дорад.

Баъдан ҳамчун падидаи Паёми Президент ба парламент он дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (минбаъд – ИМА) пайдо шудааст. Бо қабул гардидани Конститутсияи ИМА дар соли 1787 падидаҳои Президент ва Паёми Президент ба парламент бори аввал расман дар ин давлат муқаррар карда шудаанд. Ҳоло ироаи Паёми Президент ба парламент ба ҳукми анъана даромада, дар як қатор кишварҳои ҷаҳон ба маъракаи муҳимми сиёсиву давлатӣ мубаддал гаштааст.

2. Ташаккулёбӣ ва рушди Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ-ро ба ду марҳила ҷудо кардан мумкин аст:

– марҳилаи якум (солҳои 1999-2003) – дар ин давра ба Конститутсияи ҶТ аз 26-уми сентябри соли 1999 тариқи раъйпурсии умумихалқӣ тағйиру иловаҳои дахлдор, бахусус, ба моддаи 55 Конститутсия ворид гардида, падидаи Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ рӯйи кор омад;

– марҳилаи дуюм (аз соли 2003 то инҷониб). Дар ин давра моддаи 55 Конститутсия дар асоси тағйиру иловаҳое, ки тариқи раъйпурсии умумихалқӣ ба Конститутсияи ҶТ аз 22-юми июни соли 2003 ворид шуданд, дар таҳрири нав ифода гардид, қисми сеюми моддаи мазкур муқаррар намуд, ки дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савганд ёд мекунад ва бо Паёми худ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад менамояд.

3. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳуҷҷати расмӣ ва санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ буда, барои таҳкими асосҳои сохтори конститутсионӣ, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини волоияти қонун, таҳкими қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, баланд бардоштани маърифати сиёсиву ҳуқуқии шаҳрвандон ва фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба ҳар як фарди кишвар нигаронида шудааст.

4. Нақши Паём ба Маҷлиси Олии ҶТ дар ташаккул ва амалисозии сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ бузург мебошад. Ҳарчанд дар амалисозии сиёсати ҳуқуқии ҶТ субъектҳои зиёд ширкат меварзанд, аммо дар байни онҳо Президенти ҶТ мақоми аввалро касб менамояд, зеро муҳиммияти сиёсати ҳуқуқии Президенти кишвар дар он ифода меёбад, ки ӯ сиёсати ҳуқуқии умумидавлатиро амалӣ месозад, ҳамчунин, сиёсати ҳуқуқии вай дар муносибат бо

дигар субъектҳои сиёсати ҳуқуқӣ нақши раҳнамокунандаро иҷро менамояд. Сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ намудҳои гуногун доранд ва дар таҳқиқоти анҷомёфта сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ, зиддитеррористӣ, гумрукӣ ва сиёсати ҳуқуқии судӣ, ки дар паёмҳои Президенти ҶТ аз мавзуъҳои меҳварианд, мавриди таҳлил қарор дода шудаанд.

5. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», дар маҷмуъ, ҳамчун санади ҳуқуқӣ баромад менамояд, зеро Паёми Президенти ҶТ ҳуқуқро ба вуҷуд меорад, зимни ироаи ҳар як Паём ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ ба миён гузошта мешаванд ва ба мақомоти дахлдори давлатӣ дастуру супоришҳо дода шуда, уҳдадор карда мешаванд, ки дар муҳлати муқарраркардаи Паём ин ё он масъалаҳоро баррасӣ ва ҳаллу фасл намоянд.

6. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ, хусусияти ҳатмӣ-ҳуқуқӣ, санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ ва конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, маҷмуан, ба сифати сарчашмаи ҳуқуқ ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ баромад менамояд, зеро Паёми Президенти ҶТ заминаи пайдоиши қонунҳо, манбаи ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мебошад.

7. Мавқеъ ва нақши Паёми Президенти ҶТ дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ, аз байн бурдани мухолифатҳо дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, содаву оммафаҳм намудани меъёрҳои онҳо, афзалияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, инчунин, рушду такомули фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ дар Тоҷикистон муҳим арзёбӣ мегардад.

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд:

1. Бо мақсади дар банди алоҳида пешбинӣ кардани масъалаи шунидани Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ пешниҳод мегардад, ки ба қисми якуми моддаи 55 Конститутсияи ҶТ ва қисми сеюми моддаи 10 Қонуни конистутсионии ҶТ «Дар бораи Маҷлиси Олии ҶТ» банди 7 бо чунин мазмун илова карда шавад: «7. Шунидани Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». Қисми сеюми моддаҳои зикршуда дар таҳрири зерин ифода гардад: «Дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савганд ёд мекунад».

2. Бо Паём дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад намудан яке аз салоҳиятҳои истисноии Президенти ҶТ мебошад, вале он дар моддаи 69 Конститутсияи кишвар пешбинӣ нагардидааст. Аз ин рӯ, бамаврид мешуд, агар банди 1 моддаи 69 Конститутсияи ҶТ дар шакли зайл матраҳ мегардид: «1. Ҳарсол бо Паём дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад менамояд».

3. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузории мамлакат қайд шудааст, ки Президенти ҶТ мутобиқи қисми сеюми моддаи 55 ва моддаи 70 Конститутсияи ҶТ бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии кишвар баромад менамояд, инчунин, дар бораи вазъи кишвар ба ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ маълумот медиҳад. Аз таҳлили моддаи 70 Конститутсияи ҶТ маълум гардид, ки дар он муқаррарот оид ба Паёми Президенти ҶТ дар бораи вазъи кишвар пешбинӣ нагардидааст. Аз ин лиҳоз, пешниҳод мегардад, ки аз моддаи 70 Конститутсияи ҶТ калимаҳои «дар бораи вазъи кишвар ба ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон маълумот медиҳад,» хориҷ карда шаванд.

4. Дар адабиёти таълимие, ки дар муассисаҳои таълимии давлатӣ ва ғайридавлатӣ ба хонандагону донишҷӯён омӯхта мешаванд, роҷеъ ба Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» маълумоти зарурӣ мавҷуд нест. Бинобар ин, пешниҳод карда мешавад, ки дар адабиёте, ки дар онҳо маълумот оид ба Президенти ҶТ мавҷуд аст, вобаста ба падидаи Паёми Президенти ҶТ маълумоти муфассал ҷой дода шаванд.

5. Олимону муҳаққиқони ватанӣ Паёми Президенти ҶТ-ро санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ҳуҷҷати муҳимми барномавӣ, ҳуҷҷати расмӣ, санади хусусияти стратегӣ, дастурамал, консепсия, ҳуҷҷати барномавии сиёсиву ҳуқуқӣ, санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, санади муҳимму сарнавиштсоз, дастур, раҳнамо ва дурнамои рушди мамлакат, санади хусусияти меъёрӣ ва ҳатмӣ-ҳуқуқидошта меҳисобанд, аммо дар ягон санади меъёрии ҳуқуқии мамлакат мақоми ҳуқуқии он расман муқаррар нагардидааст. Бинобар ин, бо назардошти аҳаммияти ниҳоят муҳим доштани Паёми Президенти ҶТ дар ҳаллу фасли масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҶТ хуб

мешуд, ки роҷеъ ба он қонуни махсус қабул ва ё ба Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» тағйиру иловаҳо ворид намуда, ба ин васила мақоми ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ расман муқаррар карда шавад.

6. Паёмҳои Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ манбаи ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ, рушди қонунгузорӣ, инчунин, яке аз шаклҳои сарчашмаҳои ташаккулёбии ҳуқуқ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҶТ мебошанд. Аз ин ҷиҳат, ҳоло масъалаи эътироф намудани паёмҳои Президенти ҶТ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ба миён омадааст.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Дар диссертатсияи мазкур бори аввал масоили паёмҳои Президенти ҶТ аз лиҳози ҳуқуқӣ мавриди таҳлилу омӯзиши мукаммали илмӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқоти илмии бадастомада дар таҳқиқоти минбаъдаи илмии масъалаҳои марбут ба Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ метавон истифода кард. Хулоса ва тавсияҳои дар диссертатсия пешниҳодгардида ба ташаккул ва рушди падидаи Паёми Президенти ҶТ нигаронида шудаанд.

Тавсияву пешниҳодоти муаллифи диссертатсияро бобати баланд бардоштани мақоми ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ метавон дар қонунгузории ҶТ истифода кард. Инчунин, мавод, хулоса ва тавсияҳои дар диссертатсия овардашударо дар таълими фанҳои ҳуқуқӣ, сиёсатшиносӣ ва ғ. ҳангоми навиштани монографияҳои илмӣ вобаста ба мавзуъ, корҳои курсӣ, рисолаҳои хатм, рисолаҳои магистрӣ ва рефератҳо истифода намудан мумкин аст.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба таҳлили воқеъбинона ва ҳамаҷонибаи пажуҳишҳои назариявӣ ва амалии марбут ба паҳлуҳои мухталифи Паёми Президенти ҶТ, таҳлили натиҷа ва хулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назариявию амалии муаллиф, нуктаҳои илмии таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили қонунгузории миллӣ ва қонунгузории давлатҳои алоҳида дар самти Паёми Президент ба парламент асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи рисолаи илмӣ бо сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод мегарданд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ тасдиқ мешаванд. Ҳамзамон, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи рисоларо нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисола дар кафедраи ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, якчанд маротиба дар ҷаласаҳои кафедраи номбурда муҳокима шудааст.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии зерин дар шакли маъруза пешниҳод гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» маъруза дар мавзуи «Табиати сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ» (ш. Панҷакент, 19-уми марти соли 2019);

– «Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо» маъруза дар мавзуи «Ташаббусҳои қонунгузории Президенти ҶТ зимни ироаи паёмҳо ба Маҷлиси Олӣ ва аҳамияти онҳо дар ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон» (ш. Душанбе, 10-уми декабри соли 2019);

– «Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо» маъруза дар мавзуи «Нақши паёмҳои Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ дар таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд» (ш. Душанбе, соли 2019);

– «Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарафсозии он» маъруза дар мавзуи «Нақши паёмҳои Президенти ҶТ дар рушди хизмати давлатӣ» (ш. Душанбе, 25-26-уми ноябри соли 2021);

– «Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиёи Миёна» маъруза дар мавзуи «Дурамои рушди илму маърифат дар Паёми Президенти ҶТ» (ш. Панҷакент, 19-уми декабри соли 2021);

б) ҷумҳуриявӣ:

– «Нақши Парламенти касбӣ дар рушди қонунгузории ҶТ» маъруза дар мавзуи «Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ

ва аҳамияти он дар рушди қонунгузорӣ» (ш. Душанбе, 5-уми апрели соли 2018);

– «Масъалаҳои назариявии амалисозии ҳуқуқи инсон дар ҶТ» маъруза дар мавзуи «Мавқеи паёмҳои Президенти ҶТ дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон» (ш. Душанбе, 7-уми декабри соли 2020);

– «Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон» маъруза дар мавзуи «Паёмҳои Президенти ҶТ ҳамчун сарчашмаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» (ш. Душанбе, 29-уми октябри соли 2021);

– «Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ» маъруза дар мавзуи «Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ – институти нави даврони истиқлол» (ш. Душанбе, 7-уми декабри соли 2021) ва ғ.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Оид ба мавзуи диссертатсия ва моҳияти он унвончӯ 2 монография ва 18 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 8 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ ва 10 мақола дар нашрияҳои дигар чоп намудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Рисола аз номгӯйи ихтисораҳо ва ё аломатҳои шартӣ, муқаддима, 3 боб, 7 зербоб, хулосаву тавсияҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Ҳаҷми умумии диссертатсия 197 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар **муқаддима** мубрамии мавзуи таҳқиқот асоснок гардида, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, объект ва мавзуи таҳқиқот, марҳила, макон ва давраи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, заминаҳои эмпирикӣ, навгонии илмии таҳқиқот, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия муайян карда шудааст.

Боби якуми рисола «**Таърихи ташаккулёбии падидаи Паёми Президент ба парламент**» ном дошта, аз ду зербоб иборат мебошад. Дар зербоби аввали боби якум – **«Назаре ба таҷрибаи**

ҷаҳонии Паёми Президент ба парламент» муаллиф қайд менамояд, ки Паёми Президент ба парламент ҳамчун яке аз падидаҳои муҳим дар замони муосир маҳсуб ёфта, оид ба ин падидаи сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар конститутсияҳои аксарияти кишварҳои ҷаҳон муқаррароти дахлдор мавҷуд мебошад. Паёми Президент ба парламент оид ба вазъи кишвар ва дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат имрӯз ҳукми анъанаро соҳиб шуда, дар як қатор кишварҳои ҷаҳон ба маъракаи муҳимми сиёсиву давлатӣ табдил ёфтааст.

Иброз мегардад, ки падидаи Паёми Президент ба парламент бори аввал дар давлати ИМА зуҳур кардааст. Бо қабул шудани Конститутсияи ИМА дар соли 1787 падидаҳои Президент ва Паёми Президент ба парламент дар ин давлат ба вуҷуд омаданд. Соли 1789 Ҷорҷ Вашингтон аввалин Президенти Амрико интихоб мешавад ва бо истифода аз ваколати конститутсионии худ нахустин маротиба 8-уми январи соли 1790 бо Паём дар назди парламент баромад менамояд. Президентҳои дигари ИМА ин анъанаро то ҳол идома дода истодаанд.

Пайдоиш ва рушди падидаи Паёми Президент ба парламент дар ИМА сарчашмаи пайдоиш ва рушди Паёми Президент ба парламент дар дигар мамлакатҳои ҷаҳон гардид. Ҳоло дар таҷрибаи давлатдории аксари кишварҳои ҷаҳон падидаи Паёми Президент ба парламент мавҷуд мебошад. Дар конститутсияҳои кишварҳои ИДМ ба ҷуз аз Ҷумҳурии Озорбойҷон оид ба падидаи Паёми Президент ба халқ ва парламент меъёр муқаррар гардидааст.

Дар мамлакатҳои ҷаҳон Паёми Президенти кишвар ба субъектҳои гуногун ирсол карда мешавад. Чунончи, Паём ба парламент (Арманистон, Бангладеш, Белорус, Бразилия, ИМА, Муғулистон, Тоҷикистон, Ӯзбекистон, Украина, ФР, Фаронса), Паём ба халқ (Белорус, Қазоқистон, Украина), Паём ба халқ ва парламент (Гурҷистон, Муғулистон, Туркманистон). Тибқи Конститутсияи Қирғизистон Президенти ин кишвар Паёми худро ба халқ, парламент ва Курултайи халқӣ (Маҷлиси намояндагии ҷамъиятӣ) ирсол менамояд.

Дар зербоби дуюми боби якум – **«Таърихи мухтасари ташаккулёбии Паёми Президенти ҶТ»** унвончӯ оид ба ташаккули падидаи президентӣ ва Паёми Президенти ҶТ дар Тоҷикистон сайри таърихӣ анҷом дода, қайд мекунад, ки Паём ба Маҷлиси Олии мамлакат салоҳияти конститутсионии Президенти ҶТ мебошад.

Мувофиқи қисми сеюми моддаи 55 Конституцсияи мамлакат Президенти ҶТ бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад менамояд.

Муаллиф бар он назар аст, ки таҳлил ва омӯзиши таҷрибаи кишварҳои мухталифи дунё, алалхусус, мамлакатҳои ИДМ нишон дод, ки самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии аксарияти кишварҳоро Президенти мамлакат муайян мекунад. Ҳамчунин, Президенти кишвар ҳамасола бо Паём дар бораи вазъи кишвар ва самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат дар парламент баромад менамояд.

Қайд мегардад, ки тағйироти ба моддаи 55 Конституцсия аз 26-уми сентябри соли 1999 воридгардида, муқаррар намуд, ки Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон дар мавридҳои савганд ёд кардан, истеъфо ва шунидани Паёми Президенти ҶТ, инчунин, баррасии Паёми Президент дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ, бидуни қабули қарор ҷаласаҳои якҷоя мегузаронанд. Ҳамин тавр, Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон бо истифода аз ҳуқуқи конституцсионии худ аввалин маротиба 27-уми апрели соли 2000 бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ баромад намуда, оид ба масъалаҳои муҳимми ҳаёти мамлакат назари худро баён карданд.

Ба андешаи муаллиф мавҷудияти падидаи Паёми Президенти ҶТ дар тӯли зиёда аз ду даҳсолаи охир собит сохт, ки он дар ҳаёти мамлакат зарур буда, ҳамасола мардуми шарифи Тоҷикистон Паёми Президенти мамлакатро бесаброна интизор мешаванд, зеро ба хубӣ дарк мекунанд, ки ҳар як Паём дар пасманзари худ барои шаҳрвандон пайомадҳои нек дошта, онҳоро ба ояндаи дурахшон боз ҳам наздиктар месозад.

Боби дуюми диссертатсия **«Мафҳуми Паёми Президенти ҶТ ва нақши он дар амалисозии сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ»** аз ду зербоб иборат мебошад. Дар зербоби аввали боби дуюм – **«Мафҳум ва моҳияти Паёми Президенти ҶТ»** рисоланавис андешаҳои мухталифи олимони ватаниву хориҷиро роҷеъ ба мафҳуми Паёми Президент мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дода, мафҳуми Паёми Президенти ҶТ-ро чунин баён менамояд: Паёми Президенти ҶТ ҳуҷҷати расмӣ ва санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ буда, барои таҳкими асосҳои сохтори конституцсионӣ, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини волоияти қонун, таҳкими

қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, баланд бардоштани маърифати сиёсиву ҳуқуқии шаҳрвандон ва фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба ҳар як фарди кишвар нигаронида шудааст.

Паёмҳои Президенти ҶТ аз рӯйи моҳияташон масъалаҳои иқтисодиву ичтимоӣ, илму маориф, рушди неруи инсонӣ, такмили низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ, расидан ба ҳадафҳои стратегии ҷумҳурӣ, соҳибкориву сармоягузорӣ, ҳифзи саломатӣ, сиёсати давлатии ҷавонону занон, рушди сайёҳӣ, таҳкими муносибатҳои байналмилалӣ, рушду нумуи қонунгузорӣ ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, тақвияти ватандӯстиву худогоҳӣ ва худшиносии миллӣ, таълиму тарбияи фарзанд, таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ ва дигар масъалаҳои муҳимми сиёсати дохиливу хориҷии Тоҷикистонро фаро мегиранд.

Муаллиф зимни таҳлили Паёми Президенти ҶТ хусусиятҳои зерини онро зикр намудааст:

1) Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» танҳо дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ ироа карда мешавад;

2) Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» дар Маҷлиси Олии ҶТ муҳокима карда намешавад ва зимни ироаи Паём ҳеҷ кас ҳаққи эрод гирифтан ба он ва савол додан ба Президентро надорад;

3) Паёми Президенти ҶТ дар рӯзи муқарраргардида ироа ва ҳамон рӯз дар воситаҳои ахбори омма расман интишор карда мешавад ва масъулин аз ҳамон рӯз баҳри амалӣ ва иҷро намудани талаботи Паёми Президент камари ҳиммат мебанданд;

4) Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ таъсир расонида, ҳамчун воситаи рушди низоми ҳуқуқӣ баромад менамояд.

Дар зербоби дуюми боби дуюм – **«Мавқеъ ва нақши Паём ба Маҷлиси Олӣ дар амалисозии сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ»** нуқтаи назари гуногуни олимон роҷеъ ба мафҳуми сиёсат ва сиёсати ҳуқуқӣ таҳлил шуда, қайд мегардад, ки дар замони муосир дар заминаи дигаргунсозиҳои ҳаёти давлатии ҶТ мавқеи махсусро сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун яке аз навъҳои муҳимми сиёсати давлатӣ дар ҳаёти ҳуқуқии ҷомеа ташкил медиҳад.

Бо вуҷуди оне, ки дар ташаккул ва амалисозии сиёсати ҳуқуқии ҶТ субъектҳои зиёд иштирок менамоянд, дар миёни онҳо

Президенти ҶТ мавқеи нахустро ишғол мекунад, зеро сиёсати ҳуқуқии Президенти мамлакат аз ҷиҳати илман асоснок, дурбинона ва хусусияти расмӣ дорад. Сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ дар муносибат бо дигар субъектҳои сиёсати ҳуқуқӣ нақши роҳнамокунандаро иҷро менамояд.

Президенти ҶТ бо истифода аз воситаҳои гуногуни ҳуқуқӣ, самтҳои сиёсати ҳуқуқии умумидавлатиро муайян карда, дар ҳаллу фасли мушкилоте, ки ҳалли фавриро металабанд, чораҳои мушаххас меандешад. Олимону муҳаққиқони соҳаи ҳуқуқи кишвар бар он назаранд, ки сиёсати ҳуқуқии ҶТ дар асоси паёмҳои Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҶТ амалӣ карда мешавад. Дар воқеъ, Президенти ҶТ дар паёмҳои худ ба Маҷлиси Олии ҶТ сиёсати ҳуқуқии умумидавлатӣ ва сиёсати ҳуқуқии худро муайян месозад.

Сиёсати ҳуқуқии Президенти мамлакатро ба намудҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст: сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ, сиёсати ҳуқуқии зиддитеррористӣ, сиёсати ҳуқуқии гумрукӣ, сиёсати ҳуқуқии судӣ ва амсоли инҳо. Ҳадафҳо ва самтҳои сиёсатҳои номбурда дар паёмҳои Президенти мамлакат ба Маҷлиси Олии ҶТ муайян карда мешаванд.

Бинобар таъкиди муаллиф Паём ба Маҷлиси Олии мамлакат дар амалисозии сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТ нақши муҳим дорад. Ҳадафҳои асосӣ ва дурнамои сиёсати ҳуқуқии Президенти ҶТро ба таври пурра ва мунтазам амалӣ намудани меъёру муқаррароти Конститутсияи ҶТ оид ба барпо кардани давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд, фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ба ҳар як сокини кишвар, ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, таҳкими ҳифз ва кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, фароҳам сохтани заминаҳои ҳуқуқии ислоҳот дар соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, маорифу фарҳанг, ҳамзамон, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ, муқовимат ба коррупсия, терроризму экстремизм ва дигар ҷиноятҳо ва амсоли инҳо ташкил медиҳад.

Боби сеюми диссертатсия **«Аҳаммияти Паёми Президенти ҶТ дар инкишофи низоми ҳуқуқии миллӣ»** аз се зербоб иборат аст. Дар зербоби якуми боби сеюм – **«Ҷанбаҳои ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ»** қайд гардидааст, ки Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун падидаи муҳимми сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар раванди эъмори давлати демокративу ҳуқуқбунёд ва рушди низоми ҳуқуқии мамлакат мавқеи махсусро ишғол менамояд.

Муаллифи рисола дидгоҳу назарҳои мухталифи олимонро роҷеъ ба аҳаммияти ҳуқуқии Паёми Президент ба парламент таҳлил намудааст ва ин мавқеъҳо ба намудҳои зерин ҷудо карда шудаанд:

1. Паёми Президент ба парламент ҳамчун санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ.

2. Паёми Президент ба парламент дорои хусусияти қатъӣ (императивӣ).

3. Паёми Президент ба парламент ҳамчун санади меъёрии ҳуқуқӣ.

4. Паёми Президент ба парламент ҳамчун санади ғайри меъёрии ҳуқуқӣ.

5. Паёми Президент ба парламент ҳамчун санади ҳуқуқӣ.

6. Паёми Президент ба парламент ҳамчун санади татбиқи ҳуқуқ.

Муаллиф нуқтаи назари олимон, бахусус, олимони соҳаи ҳуқуқи мамлакатҳои ИДМ, ки Паёми Президент ба парламентро ҳамчун қонун, қонуни конститутсионӣ ва ҳатто аз он болотар, маҷмуан, санади меъёрии ҳуқуқӣ меҳисобанд, ҷонибдорӣ накарда, зикр менамояд, ки дар қонунгузории миллии кишварҳои ИДМ, аз ҷумла, дар ҶТ Паёми Президент ба парламент ҳамчун қонун ва ё умуман санади меъёрии ҳуқуқӣ эътироф нагардидааст.

Рисоланавис андешаҳои олимонеро, ки Паёми Президент ба парламентро ҳамчун санади ғайри меъёрии ҳуқуқӣ меҳисобанд, ҷонибдорӣ намуда, зикр менамояд, ки дар қисми 2 моддаи 9 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ», ки моддаи мазкур низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҶТ-ро муқаррар намудааст, танҳо фармонҳои хусусияти меъёридоштаи Президенти мамлакат санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ эътироф гардидаанд.

Ҳамчунин, диссертант афкори олимонеро, ки Паёми Президентро санади ҳуқуқӣ меҳисобанд ва мафҳумҳои гуногуни санади ҳуқуқиро таҳлил карда, зикр менамояд, ки Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»-ро ҳамчун санади ҳуқуқӣ эътироф кардан имконпазир аст, зеро Паёми Президенти ҶТ ҳуқуқро ба вуҷуд меорад, ҳуҷҷати ҳуқуқист, зимни ироаи ҳар як Паём ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ ба миён гузошта мешаванд, дорои дастурҳои инфиродӣ аст. Дастуру супоришҳо ба субъектҳое, ки дар Паём ба онҳо дода мешаванд, иҷрои ҳатмиро доранд.

Паёми Президенти ҶТ сарчашмаи қабули санадҳои қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад. Масъалаи мазкур дар зербоби дуюми боби сеюм – **«Паёми Президенти ҶТ ҳамчун сарчашмаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ»** мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Рисоланавис ақидаҳои олимонеро, ки Паёми Президент ба парламентро ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ меҳисобанд ва ҳамзамон, мафҳумҳои сарчашмаи ҳуқуқро таҳлилу баррасӣ карда, ба хулосае меояд, ки Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» маҷмуан, сарчашмаи ҳуқуқ аст, зеро паёмҳои Президенти ҶТ заминаи пайдоиши қонунҳо мебошанд.

Бояд гуфт, ки Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ оид ба баргузории ҷаласаи якҷоя, ки дар он Президенти ҶТ бо Паёми худ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» баромад менамояд, қарорҳои дахлдори якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ-ро қабул менамоянд.

Муаллиф як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқиеро, ки дар заминаи паёмҳои Президенти ҶТ қабул гардидаанд, таҳлил намуда, қайд мекунад, ки паёмҳои Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун сарчашмаи қабули қонунҳои конститутсионӣ, кодексҳо, қонунҳо ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба санадҳои қонунгузории амалкунанда, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои ҳуқуқии ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ, Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои ҳуқуқии Президенти ҶТ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои ҳуқуқии Ҳукумати мамлакат ва ворид намудани тағйиру иловаҳои дахлдор ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии Президенти ҶТ ва Ҳукумати ҶТ, инчунин, сарчашмаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии вазорату идораҳои дахлдори давлатии мамлакат мебошанд.

Паёмҳои Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ манбаи ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ, рушди қонунгузорӣ, инчунин яке аз шаклҳои сарчашмаҳои ташаккулёбии ҳуқуқ ва сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар мамлакат мебошанд.

Зербоби сеюми боби мазкур ба масъалаи **«Нақши Паёми Президенти ҶТ дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ»** бахшида шудааст. Сатҳу сифати қонунгузорӣ яке аз масъалаҳои муҳим ва асосии фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ буда, ба он ҳар як давлати демо-

кратӣ ва ҳуқуқбунёд диққати аввалиндараҷа медиҳад, зеро қонуни босифат дар таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, манфиатҳои давлату ҷомеа, танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ, кору фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ нақши муҳим дорад.

Бинобар таъкиди муаллиф дар паёмҳои Президенти ҶТ масъалаҳои баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ тавассути риояи техникаи қонунгузорӣ, аз байн бурдани мухолифатҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, содаву оммафаҳм намудани меъёрҳои онҳо, афзалияти ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ва таъмини волоияти қонун пайваста таъкид мегарданд.

Ба андешаи муаллиф нақши паёмҳои Президенти ҶТ ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ ва санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ дар самти баланд бардоштани сатҳу сифати таҳия ва қабули қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин, ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории ҶТ хеле бузург мебошанд.

Дар заминаи дастуру супоришҳо ва талаботи паёмҳои Президенти ҶТ дар самти баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ қонунҳои ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» (26-уми марти соли 2009, 30-юми майи соли 2017), «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» (28-уми декабри соли 2012), Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ барои солҳои 2018-2028 (бо Фармони Президенти ҶТ 6-уми феврали соли 2018) ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардиданд, ки дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда ва паёмҳои Президенти ҶТ фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии субъектҳои ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ва субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда хубтару беҳтар роҳандозӣ гардида, дар маҷмуъ, ба баланд гардидани сифати қонунгузорӣ мусоидат намуданд.

ХУЛОСАҲО

Дар асоси омӯзиши паҳлуҳои назариявӣ ва амалии табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ чунин хулосаҳои илмӣ пешниҳод карда мешаванд:

1. Падидаи Паёми Президент ба парламент таърихи зиёда аз 230-сола дошта, нахустин маротиба дар давлати ИМА пайдо шудааст. Дар Конститутсияи ИМА, ки соли 1787 қабул гардид, дар он падидаҳои Президент ва Паёми Президент ба парламент муқаррар карда шуданд. Соли 1789 Ҷорҷ Вашинг-

тон аввалин Президенти Амрико интихоб мешавад ва нахустин маротиба 8-уми январи соли 1790 бо Паём дар назди парламент баромад намуд, ки ин анъана дар ин кишвар то инҷониб идома дорад. **[5-М; 1-М]**

2. Яке аз муқаррароти муҳимми Конститутсияи ҶТ Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ мебошад, ки имрӯз он дар байни санадҳои Президенти ҶТ ва рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти мамлакат мавқеи хоссаро касб намудааст. **[1-М]**

3. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун санади муҳимми Сарвари давлат дар ҳаёти сиёсӣ ва ҳуқуқии мамлакат ҷойи махсусро ишғол менамояд, зеро солҳои охир вазъи сиёсии ҷаҳон ноором гардида, хавфҳои нави умумибашарӣ ба амал омадаанд ва дар ин миён аҳаммияти Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ боз ҳам боло рафта, намояндагони тамоми қишрҳои ҷомеа баргузории онро бесаброна интизорӣ мекашанд, тавассути воситаҳои ахбори омма матолиби онро бо таваҷҷуҳи хосса тамошо ва мутолиа мекунанд, мазмуну мундариҷаи ин санадро бо самимият меомӯзанд ва бахри амалисозии муқаррароти он фаъолона иштирок менамоянд. **[3-М; 4-М; 12-М]**

4. Олимон ва муҳаққиқони мамлакатро лозим аст, ки Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ-ро аз назари илмҳои ҳуқуқшиносӣ, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ ва дигар илмҳо таҳлилу баррасӣ намуда, оид ба мазмуну моҳият ва аҳаммияти ин падидаи муҳим мақолаҳои илмӣ, асару рисолаҳои бунёдӣ таълиф ва интишор кунанд. **[2-М]**

5. Мақсаду мароми паёмҳои Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар, таъмини шароити арзандаи зиндагӣ ба ҳар як сокини мамлакат, дар маҷмуъ, рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол мебошанд. Аз ин лиҳоз, роҳбарону масъулинро зарур аст, ки талаботи паёмҳои Президенти ҶТ-ро саривақт ва бо сатҳу сифати баланд иҷро намоянд. **[5-М]**

6. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ чун падидаи нави даврони соҳибистиқлолии мамлакат нуфузу эътибори хоссаро касб намудааст. Пас аз ироаи ҳар як Паёми Президенти ҶТ дар ҳаёти давлатӣ-ҳуқуқӣ ва тамоми бахшҳои хоҷагии халқи мамлакат дигаргуниҳои куллан ҷадид ва чашмрас ба амал меоянд.

Одатан онҳо дар асоси қабул гардидани санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдор сурат мегиранд. [10-М]

7. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ ҳамчун падидаи муҳимми давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд ба сифати санади ҳуқуқии Президенти ҶТ арзёбӣ мегардад. [3-М]

8. Омӯзишу таҳлили матни паёмҳои Президенти ҶТ аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳар як Паём бо забони шевои тоҷикӣ, содаву оммафаҳм ва дақиқу мушаххас, дар маҷмуъ, бо сифати баланд иншо шудааст. Аз ин рӯ, хуб мешуд, ки олимону муҳаққиқон, шахсони мансабдори давлатӣ ва кулли шаҳрвандон барои дурусту саҳеҳ ва беғалат навиштани вожаву ибораҳо ва истилоҳот дар китобу рисолаҳо, мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва баромаду суханрониҳо аз паёмҳои Президенти ҶТ истифода намоянд. [9-М]

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар заминаи таҳқиқоти анҷомёфта чунин тавсияҳои илмӣ барои рушди падидаи Паёми Президенти ҶТ, инчунин, таҷдиди қонунгузорӣ дар ин самт манзур карда мешаванд:

1. Бо мақсади дар банди алоҳида муқаррар намудани масъалаи шунидани Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ пешниҳод менамоем, ки ба қисми якуми моддаи 55 Конститутсияи ҶТ ва қисми сеюми моддаи 10 Қонуни конистутсионии ҶТ «Дар бораи Маҷлиси Олии ҶТ» банди 7 бо мазмуни зерин илова карда шавад: «7. Шунидани Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». Қисми сеюми моддаҳои зикршуда дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савганд ёд мекунад».

2. Бо Паём дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад намудан яке аз салоҳиятҳои истисноии Президенти ҶТ мебошад, вале он дар моддаи 69 Конститутсияи кишвар пешбинӣ нагардидааст. Дар банди 1 моддаи 69 Конститутсияи ҶТ танҳо масъалаи муайян намудани самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ аз ҷониби Президенти ҶТ муқаррар шудааст. Аз ин рӯ, пешниҳод менамоем, ки банди 1 моддаи 69 Конститутсияи ҶТ дар таҳрири

зерин ифода карда шавад: «1. Ҳарсол бо Паём дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ баромад менамояд».

3. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ва қонунгузории мамлакат қайд шудааст, ки Президенти ҶТ мутобиқи қисми сеюми моддаи 55 ва моддаи 70 Конститутсияи ҶТ бо Паём «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» баромад менамояд, инчунин, дар бораи вазъи кишвар ба ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ маълумот медиҳад. Аз таҳлили моддаи 70 Конститутсияи ҶТ маълум гардид, ки дар он муқаррарот оид ба Паёми Президенти ҶТ дар бораи вазъи кишвар пешбинӣ нагардидааст. Аз ин лиҳоз, пешниҳод мегардад, ки аз моддаи 70 Конститутсияи ҶТ калимаҳои «дар бораи вазъи кишвар ба ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон маълумот медиҳад,» хориҷ карда шаванд. **[10-М]**

4. Бо вуҷуди оне, ки олимону муҳаққиқони ватанӣ Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»-ро санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ, ҳуҷҷати муҳимми барномавӣ, ҳуҷҷати расмӣ, санади хусусияти стратегидошта, дастурамал, консепсия, ҳуҷҷати барномавии сиёсиву ҳуқуқӣ, санади конститутсионӣ-ҳуқуқӣ, санади муҳимму сарнавиштсоз, дастур, раҳнамо ва дурнамои рушди мамлакат, санади хусусияти меъёрӣ ва ҳатмӣ-ҳуқуқидошта меҳисобанд, дар ягон санади меъёрии ҳуқуқии мамлакат мақоми ҳуқуқии он расман муқаррар нагардидааст. Аз ин рӯ, бо назардошти аҳаммияти ниҳоят муҳим доштани Паёми Президенти ҶТ дар ҳаллу фасли масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҶТ хуб мешуд, ки роҷеъ ба он қонуни махсус қабул ва ё ба Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» тағйиру иловаҳо ворид намуда, ба ин васила мақоми ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ расман муқаррар карда шавад. **[2-М]**

5. Дар адабиёти таълимие, ки дар муассисаҳои таълимии давлатӣ ва ғайридавлатӣ ба хонандагону донишҷӯён омӯхта мешаванд, роҷеъ ба Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ маълумоти зарурӣ мавҷуд нест. Аз ин лиҳоз, пешниҳод ме-

гардад, ки дар адабиёте, ки дар онҳо маълумот оид ба Президенти ҶТ мавҷуд аст, вобаста ба падидаи Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» маълумоти муфассал ҷой дода шаванд. **[1-М]**

6. Боби 6 Дастури ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ, ки тартиби шунидани Паёми Президенти ҶТ-ро танзим намудааст, ба такмил ниёз дорад. Аз ин лиҳоз, пешниҳод менамоем, ки боби 6 дар таҳрири зерин ифода карда шавад:

«БОБИ 6

Тартиби шунидани Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ «Дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»

Моддаи 34. Мутобиқи қисми сеюми моддаи 55, банди 1 моддаи 69 Конститутсияи ҶТ ва қисми сеюми моддаи 10 Қонуни конистутсионии ҶТ «Дар бораи Маҷлиси Олии ҶТ» дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ Паёми ҳарсолаи Президенти ҶТ «Дар бораи вазъи кишвар, самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» шунида мешавад». **[10-М]**

7. Паёмҳои Президенти ҶТ омӯзиш ва таҳқиқоти комплексии илмиро тақозо менамоянд. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки дар сохтори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҶТ Маркази омӯзиши «Паёмҳои Президенти ҶТ» таъсис дода шавад. **[5-М]**

8. Паёмҳои Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ манбаи ташаккул ва инкишофи ҳуқуқ, рушди қонунгузорӣ, инчунин, яке аз шаклҳои сарчашмаҳои ташаккулёбии ҳуқуқ ва сиёсати ҳуқуқ-эҷодкунӣ дар ҶТ мебошанд. Бинобар ин, ҳоло масъалаи эътироф намудани паёмҳои Президенти ҶТ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқ ба миён омадааст. **[16-М]**

ИНТИШОРОТ АЗ РӮЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Монографияҳо:

[1-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 212 с.

[2-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Аҳамияти сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2020. – 216 с.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[3-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паём ба Маҷлиси Олӣ – ҳамчун санади ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2018. – № 3 (23). – С. 25-33. ISSN 2307 – 5198

[4-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти ҳуқуқии он [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 1 (21). – С. 73-81. ISSN 2414 9217

[5-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 6-19. ISSN 2414 9217

[6-М]. Сайнозимзода Ф.С. Ҷанбаҳои сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2021. – № 2 (50). – С. 104-110. ISSN 2412 – 141X

[7-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода, // Қонунгузорӣ. Душанбе, 2021. – № 3 (43). – С. 5-12. ISSN 2410-2903

[8-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъсиси вижаниҳодҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ҷ. Саъдизода, Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 30-42. ISSN 2414 9217

[9-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2021. – № 4 (40). – С. 17-21. ISSN 2305-0535

[10-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Конститутсияи Тоҷикистон сарчашма мегирад [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Душанбе, 2022. – № 1 (25). – С. 68-80. ISSN 2414 9217

III. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои дигар чоп шудаанд:

[11-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Заминаҳои таърихии пайдоиши падидаи Паёми Президент ба Маҷлиси Олӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2018. – № 3 (11). – С. 26-32.

[12-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар рушди қонунгузорӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Нақши Парламенти касбӣ дар рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ, ш. Душанбе, 5 апрели соли 2018) / Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Маҷидзода Ҷ.З. – Душанбе, 2018. – С. 86-90.

[13-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Табиати сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» 19 марти соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). – Панҷакент, 2019. – №1/2. – С. 93-98.

[14-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни ироаи паёмҳо ба Маҷлиси Олӣ ва аҳамияти онҳо дар ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон (10-уми декабри соли 2019) / Зери таҳрири н.и.ҳ. дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 191-200.

[15-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ дар таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо (маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон) // Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 190-195.

[16-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Мавқеи паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Масъалаҳои амалишавии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи

ҷумҳуриявии илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) // Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 268-278.

[17-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (29-уми октябри соли 2021). – Душанбе: Матбааи АИДПҶТ, 2021. – С. 12-23.

[18-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди хизмати давлатӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарафсозии он: маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (25-26-уми ноябри соли 2021) / Зери назари д.и.ҳ., профессор А.Д. Ғафурзода. Матбааи АИДНПҶТ. – Душанбе, 2021. – С. 160-166.

[19-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ – институти нави даврони истиқлол [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (7-уми декабри соли 2021) / Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 385-396.

[20-М]. Сайнозимзода, Ф.С. Дурнамои рушди илму маърифат дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халқҳои Осиёи Миёна: маводи анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Панҷакент, 19-уми декабри соли 2021). – Панҷакент, 2021. – С. 598-601.

Ба чоп __.07.2022 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x84¹/₁₆.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Ҷузъи чопии шартӣ 4,0.
Теъдоди нашр ___ нусха. Супориши №___.

ҶДММ “ЭР-граф”.
734036, ш. Душанбе, кӯчаи Р. Набиев, 218.
Тел: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 342 (575.3)
ББК: 67. 9 (2) (2 таджик)
С – 21

САЙНОЗИМЗОДА ФИРУЗ САЙНОЗИМ

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве

Душанбе – 2022

Диссертация выполнена на кафедре права человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Насриддинзода Эмомали Сайфиддин** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Таджикистана, Помощник Президента Республики Таджикистан по вопросам социального развития и связям с общественностью

Официальные оппоненты: **Бободжонзода Исрофил Хусейн** – доктор юридических наук, доцент, заведующий отделам теоретических проблем современного государства и права Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана;

Мансурзода Амиршох Мансур – кандидат юридических наук, доцент, начальник организационно-научного и издательского отдела Академии Министерства внутренних дел Республики Таджикистан.

Ведущая организация: Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Защита диссертации состоится «22» ноября 2022 года в 10:00 часов на заседании Диссертационного совета 6D.КОА-018 при ТНУ (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, зал диссертационного Совета юридического факультета).

С содержанием диссертации можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в центральной библиотеке ТНУ (734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17).

Автореферат разослан «____» _____ 2022 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
доктор юридических наук, доцент **Назаров А.К.**

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Президент Республики Таджикистан (в далее – РТ) занимает особое и решающее положение в системе органов государственной власти страны, поскольку в соответствии с статьёй 64 Конституции РТ «Президент РТ одновременно является Главой государства и исполнительной власти (Правительство), гарантом Конституции и законов, прав и свобод человека и гражданина, национальной независимости, единства и территориальной целостности, преемственности и долговечности государства, согласованного функционирования и взаимодействия государственных органов, соблюдения международных договоров Таджикистана»[1]. Следовательно, сфера деятельности Президента РТ широка и охватывает все стороны жизни страны.

В Конституции РТ установлена форма правления президентской республики, а в четвертой главе определен правовой статус Президента РТ. Данный нормативно-правовой акт страны предоставил право выступить на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» только Президенту РТ.

Институт Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» в Таджикском демократическом и правовом государстве возник в результате конституционной реформы 1999 года и внесением изменений и дополнений в Конституцию РТ на всенародном референдуме от 26 сентября 1999 года, в частности в статьях 55 и 69.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент РТ уважаемый Эмомали Рахмон, в соответствии со своими конституционными полномочиями, на основании части третьей статьи 55 Конституции РТ впервые выступил с Посланием от 27 апреля 2000 года «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли страны, высказал свое мнение о политической жизни общества, об экономических, социальных проблемах, о науке и образовании, культуре, верховенстве закона, правопорядке и борьбе с

[1] Конституция РТ была принята всенародным референдумом 6 ноября 1994 года и путём всенародного референдума была внесены изменения и дополнения 26 сентября 1999 года, 22 июня 2003 года и 22 мая 2016 года. – Душанбе: Гандж, 2016. – С. 107.

преступностью, внешней политике и в целом, о стратегических целях и прогнозах страны на ближайшие годы.

Послание Президента РТ, как официальный документ и политико-правовой акт, сегодня приобрело все больший статус и положение, а также признание. На основании каждое Послание Президента РТ принимались и будут приниматься нормативные правовые акты, а также решаются другие жизненно важные вопросы страны, способствующие улучшению социальных условий населения страны, обеспечению социальной справедливости, верховенству закона, правопорядка, укреплению обороноспособности страны, борьбе с терроризмом и экстремизмом, коррупцией и иными преступлениями, развитию законодательства, повышению правовой и политической просвещённости населения страны, развитию науки и образования и т.д.

Кроме того, на основании и во исполнение требований послания Президента РТ утверждены и будут утверждаться в будущем краткосрочные, среднесрочные и долгосрочные перспективы, стратегии и программы, вносящие очень важный вклад в развитие независимого Таджикистана. Например, Президент РТ уважаемый Эмомали Рахмон справедливо подчеркивает: «… процесс реализации внутренней и внешней политики государства обычно не ограничивается одним годом, поскольку цели и задачи, поставленные на основании Послания Президента - это по сути программы и перспективы на десятилетия»[2].

Изучение и рассмотрение посланий Президента РТ даёт возможность разъяснить затронутые в них различные вопросы с правовой точки зрения. В действительности, анализ посланий Президента РТ и их правовых аспектов актуален с точки зрения юридической науки в современных условиях развития страны, что делает неизбежным выбор нашей темы с теоретической и практической стороны.

В то же время, изучение и рассмотрение правовой природы посланий Президента РТ, определение их места и роли в правовой системе страны и развитии различных сфер жизнедеятельности страны, стали основой для составления нашей кандидатской диссертации.

Степень изученности научной темы. Ряд ученых из Российской Федерации (в далее – РФ) и других государств Содружества Независимых Государств (в далее – СНГ), таких как Р.Г. Акчурин[3], М.В. Баглай[4],

---

[2] Паёми Президенти ҶТ Э.Ш. Раҳмонов ба Маҷлиси Олӣ, 30 апрели соли 2004. – Душанбе, 2004. – С. 2.

[3] См.: Акчурин Р.Г. Послание Президента в духе категории «источники права» // Правовое государства: теория и практика. – Уфа, 2010. – № 4 (22). – С. 37-41.

И.Н. Барциц[5], Э.Г. Кочетов[6], В.Э. Козацкая[7], М.Б. Разгильдиева[8], Г.З. Санакоев[9], О.Т. Сериков[10], Г.С. Сапаргалиев[11], А.Г. Тиковенко[12], М.А. Краснов[13], О.П. Потапова[14], А. Мазуренко[15], И.А. Побережная[16] и др., в своих работах конкретно или поверхностно рассматривали различные стороны института Послания Президента парламенту.

Правовые аспекты Послания Президента парламенту нашли отражение в ряде диссертационных работ российских исследователей.

---

[4] См.: Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: учебник для вузов. – 5-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2006. – 769 с.

[5] См.: Барциц И.Н. Конституционно-правовое обеспечение реформы государственного управления // Конституционное и муниципальное право. – М.: Юрист, 2007. – № 24. – С. 2-10.

[6] См.: Кочетов Э.Г. Послание Президента как атрибут государственной власти // Независимая газета. – М., 1997. – 13 февраля.

[7] См.: Козацкая В.Э., Толченкин Д.А. Послания Президента РФ Федеральному Собранию РФ как источник права в материальном и идеальном смысле // Правовая политика и правовая жизнь. М., Саратов: Сарат. Филиал ИГИПРАН. – 2015. – № 3. – С. 15-18.

[8] См.: Разгильдиева М.Б. Финансово-правовые аспекты ежегодных и бюджетных посланий Президента Российской Федерации // Современное право. – 2010. – № 9. – С. 54-56.

[9] См.: Санакоев Г.З. Послания Президента Российской Федерации как источник конституционного права // Учены труды Российской академии адвокатуры и нотариата. – 2017. – № 4. – С. 144-146.

[10] См.: Сериков О.Т. Роль Конституции Республики Казахстан и Ежегодных Посланий главы государства народу страны в правовом регулировании экологических отношений // Вестник АГТУ. – 2010. № 1 (49). – С. 117-119.

[11] См.: Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. – Алматы, 2005. – 542 с.

[12] См.: Тиковенко А.Г. Нетипичные источники права в правовой системе Беларуси // Национальная государственность и европейские интеграционные процессы: сборник научных трудов: в 2 т. / Белорусский государственный университет, Юридический факультет. – Минск, 2008. – Т.1: Национальное законодательство и его гармонизация с правом Европейского Союза. – С. 44-48.

[13] См.: Краснов М.А. Закон силен, когда сильна власть // Российская газета. – 1997. – 18 март.

[14] См.: Потапова О.Б. Правовая политика Президента Российской Федерации: проблемы теории и практики: дис. … канд. юрид. наук. – Краснодар, 2009. – 200 с.

[15] См.: Мазуренко А. Правотворческая политика и правотворчество. – Германия, 2011. – 392 с.

[16] См.: Побережная И.А. Послание Президента РФ и его место в системе права России // Конституция и доктрины России современным взглядом: Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 17 марта 2009 г.). – М.: Научный эксперт, 2009. – С. 274-280.

Например, В.И. Радченко обозначил послания Президента РФ в качестве программы взаимодействия всех ветвей власти, укрепления конституционного строя и законодательные инициативы Президента по укреплению верховенства закона[17]. В.Н. Суворов рассматривает ежегодные послания Президента РФ в качестве конституционной формы воздействия Президента на направление и содержание законотворческой деятельности Федерального Собрания и других государственных органов[18]. А.М. Голощапов рассматривает послания Президента как средство реализации государственно-правовой стратегии РФ со стороны Президента РФ. Он подчеркивает обязательный характер посланий для исполнительной власти и их рекомендательный характер для законодательной и судебной власти[19]. В кандидатской диссертации российского ученого В.Е. Зорькина, также анализируются теоретико-правовые аспекты Послания Президента РФ Федеральному Собранию[20]. Он считает важной роль ежегодных посланий Федеральному Собранию РФ в формировании и реализации правовой политики Президента РФ.

По вопросу правовой природы Послание Президента РТ в отечественной юридической науке не было проведено комплексного исследования. Кроме того, изучение этого вопроса не рассматривается в теории государства и права, конституционном праве и спецкурс отечественном парламентском праве. Только в ряде статьей и научных диссертациях некоторых исследователей встречаются упоминания рассматриваемой темы.

Отдельные аспекты Послания Президента РТ были исследованы отечественными учеными, такими как Ф.Т. Тохиров[21], М.А. Махмудзо-

---

[17] См.: Радченко В.И. Президент Российской Федерации в системе разделения властей: автореф. дис. … канд. юрид. наук. – Саратов, 1995. – 19 с.

[18] См.: Суворов В.Н. Конституционный статус Президента Российской Федерации: дис. … д-ра юрид. наук. – М., 2000. – 500 с.

[19] См.: Голощапов А.М. Конституционные основы становления государственно-правовой стратегии: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 27 с.

[20] См.: Зорькин В.Е. Ежегодные послания Федеральному Собранию Российской Федерации как средство формирования и реализации правовой политики Президента Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2011. – 229 с.

[21] См.: Тохиров Ф.Т. Политико-правовое значение Послания Президента. Народная газета. – 2005. – 20 июля. – № 29 (19479).

да[22], Э.С. Насриддинзода[23], Р.Ш. Шарофзода (Р.Ш. Сотиволдиев)[24], С.С. Ятимов[25], А.М. Диноршох[26], Д.С. Рахмон[27], А.И. Имомов[28], Р.Х. Рахимзода[29], Б.Х. Раззоков[30], Б.С. Гадоев[31], Дж. Саъдизода[32], К.Т. Мухторов[33], К.М. Каримзода[34] и другие.

---

[22] См.: Маҳмудзода М.А. Конститутсия заминаи ташаккули низоми ҳуқуқии миллӣ (маҷмуи мақолаю маърузаҳо). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 596 с.; Маҳмудзода М., Сотиволдиев Р. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ва аҳамияти онҳо дар рушди давлати соҳибистиқлол. Нашри 2-юм. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 192 с.

[23] См.: Насриддинзода Э.С. Нақши Пешвои миллат дар баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа // Ваҳдат, Давлат, Президент. Ҷилди ХХХШ. – Душанбе: Ирфон, 2021. – С. 6-20; Насриддинзода Э.С., Сайнозимзода Ф.С. Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 6-19; Насриддинзода Э.С., Сайнозимзода Ф.С. Сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар паёмҳои Президенти ҶТ // Қонунгузорӣ. – Душанбе, 2021. – № 3 (43). – С. 5-12; Насриддинзода Э.С. Инъикос ва баррасии масъалаҳои маориф ва илм дар паёмҳои Пешвои миллат // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2022. – №2 (42). – С. 62-68.

[24] См.: Сотиволдиев Р., Маҳмудзода М. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ва аҳамияти онҳо дар рушди давлати соҳибистиқлол. Нашри 2-юм. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 192 с.

[25] См.: Ятимов С.С. Паёми Пешвои миллат ва масъалаҳои рушди давлат // Ҷумҳурият. – 2019. – 29 январ. – № 21-22 (23 624-625).

[26] См.: Диноршоев А.М. Правовая природа Послания Президента Республики Таджикистан // Государствоведение и права человека. – Душанбе, 2016. – № 1 (01). – С. 55-60.

[27] См.: Раҳмон Д.С., Шерзода Б.С. Нақши Паёми Президенти ҶТ дар ташаккули низоми ҳуқуқии миллӣ // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 20-33.

[28] См.: Имомов А.И. Послание Президента и его влияние на совершенствование деятельности Маджлиси Оли // Правовая жизнь. – Душанбе, 2017. – №4 (20). – С. 46-57.

[29] См.: Раҳимзода Р.Ҳ. Дурнамои иқтисоди мамлакат дар Паёми Пешвои миллат // Садои мардум. – 2020. – 7 январ. – № 3-4 (4109-4110).

[30] См.: Раззоқов Б.Ҳ. Президенти ҶТ – Сарвари ҳокимияти иҷроия: монография. – Душанбе: «Ирфон», 2010. – 356 с.

[31] См.: Гадоев Б.С. Политико-правовое значение Послания Президента Республики Таджикистан в жизни общества // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан. – Душанбе, 2015. – № 1. – С. 89-94; Гадоев Б.С. Послания Президента Республики Таджикистан и их роль в политическом курсе развитии страны // Правовая жизнь. – Душанбе, 2021. – № 4 (36). – С. 74-82.

О теоретико-правовых и конституционно-правовых вопросах Послания Президента РТ имеются упоминания в научных диссертациях М.С. Сулаймонова, И.И. Камолова и А.Р. Нематова. В частности, М.С. Сулаймонов считает Послание Президента РТ конституционным, политико-идеологическим, прогностическим и программным актом обязательного характера[35]. И.И. Камолов признает Послание Президента РТ, как носящее нормативный характер и имеющее общеобязательное значение для государственных органов, граждан и их организаций[36]. А.Р. Нематов рассматривает Послание Президента в качестве источника законотворческой деятельности как законодательной, так и исполнительной власти[37].

С учетом вышеуказанных исследований, вопрос о правовой природе Послание Президента РТ не получил должного анализа в отечественной юридической науке. В отечественной литературе нет специального исследования, позволяющего определить содержание и сущность этого политико-правового института. По этой причине, тема данной диссертации и цели, определенные в ней по изучению и выявлению правовой природе Послание Президента РТ, с теоретической и практической точек зрения для независимого Таджикистана, является первой инициативой и совершенным исследованием на уровне кандидатской диссертации в отечественной юридической науке.

---

[32] См.: Саъдизода Ҷ., Сайнозимзода Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти ҶТ дар таъсиси вижаниҳодҳо оид ба ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 30-42.

[33] См.: Мухторов К.Т. Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ: хусусиятҳои сиёсӣ-барномавии он // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» 19 марти соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). – Панҷакент, 2019. – №1/1. – С. 484-491; Мухторов К.Т. Моҳияти сиёсиву ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ // Паём – қутбнамои рушди устувор (маҷмуаи мақолоти илмӣ). – Хуҷанд: Нури маърифат, 2019. – С. 228-240.

[34] См.: Каримзода К.М. Паём – муҳимтарин ҳуҷҷати барномавӣ // Ҷумҳурият. – 2019. – 28 декабр. – № 259 (23 602).

[35] См.: Сулаймонов М.С. Конституционно-правовой статус Президента Республики Таджикистан: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2018. – 201 с.

[36] См.: Камолов И.И. Система нормативных правовых актов Республики Таджикистан: монография. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 240 с.

[37] См.: Нематов А.Р. Правотворчество в Республике Таджикистан. LAP LAMBERT Academic Publishing. Saarbrücken, Germany, 2013. – 420 с.

Связь исследования с программами либо научной тематикой. Диссертация подготовлена в рамках реализации перспективной программы научно-исследовательских работ кафедры прав человека и сравнительного правоведения юридического факультета Таджикского национального университета «Теоретические проблемы формирования правовой системы РТ в современное время на 2016-2020 гг.» и «Теоретические и практические проблемы национальной правовой системы РТ в условиях глобализации на 2021-2025 гг.».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЕЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью исследования является анализ теоретических и практических основ правовой природы Послания Президента РТ.

Задачи исследования. С учетом изложенной цели в диссертационном исследовании поставлены следующие задачи:

– исследование института Послание Президента парламенту в странах СНГ и некоторых странах мира;

– изучение истории формирования Послание Президента РТ в Таджикистане;

– анализ понятия и сущности Послания Президента РТ;

– определение роли Послание Маджлиси Оли РТ в реализации правовой политики Президента РТ;

– исследование и анализ правовых аспектов Послание Президента РТ;

– выявление правового содержания Послание Президента РТ и его анализ как источника права и источника для принятия нормативных правовых актов;

– определение места и роли Послание Президента РТ в повышении качества законодательства;

– теоретическое обоснование целей и задач и практической значимости внесении изменений и дополнений в законодательство РТ по предмету исследования.

Объект исследования. Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с правовой природой Послание Президента РТ.

Предмет исследования. Предметом исследования является изучение и анализ теоретических и практических вопросов, связанных с правовой природой Послание Президента РТ, а также законодательства

страны и законодательства иностранных государств относительно Послание Президента.

Этап, место и период исследования. Настоящее диссертационное исследование в основном охватывает два этапа развитии Послания Президента РТ: первый этап (1999-2003 гг.); второй этап (с 2003 г. по настоящее время). В этот время формировалось и развивалось Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики». В диссертации также проведено сравнительно-правовой исследование Послания Президента парламенту в стран СНГ и некоторых других странах, что дополняет содержание исследования. Период диссертационного исследования в основном охватывает период 2017-2022 годы.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу исследования составляют научные труды отечественных и зарубежных ученых – юристов, политологов и социологов. В диссертации широко использованы исследования таких отечественных и зарубежных ученых-правоведов, как Ф.Т. Тохирова, М.А. Махмудзода, Э.С. Насриддинзода, Р.Ш. Шарофзода, Д.С. Рахмон, А.М. Диноршох, А.И. Имомова, Б.С. Гадоева, Р.Х. Рахимзода, Б.Х. Раззокова, А.Р. Нематова, И.И. Камолова, К.Т. Мухторова, Дж. Саъдизода, М.С. Сулаймонова, Г.А. Грищенко, Г.З. Санакоева, А.М. Гайдарбековой, В.Е. Зорькина, Э.Г. Кочетова, М.А. Краснова, О.П. Потаповой, Р.Г. Акчурина, О.Т. Серикова, К.А. Семерджяна и др.

Методологические основы исследования. Методологическую основу диссертации составляют общенаучные и специальные методы, такие как диалектический, эмпирический и логический, формально-юридический, сравнительно-правовой, историко-правовой и другие методы.

С использованием диалектического метода изучено вопросы становление и развитие Послания Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» в период обретения независимости страны, а также определены факторы, способствовавшие формированию и развитию Послания Президента РТ. При проведении диссертационного исследования широко использовались эмпирические и логические методы исследования, применение которых позволило получить достоверные знания о тенденциях развития посланиях Президента РТ как правовых актов и источников права.

На основе формально-юридического метода Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» рассматривается как юридическое явление, определяющее его понятие и особенности. А также, с помощью формально-правового метода выполнен анализ законодательства РТ и законодательства зарубежных стран, а также существующих теорий о Послании Президента парламенту. Сравнительно-правовым методом изучено значение Послания Президента парламенту в законодательстве РТ и зарубежных нормативных правовых актах. Историко-правовой метод позволил изучить возникновение и становление Послания Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» на разных этапах развития права независимости Таджикистана. В совокупности эти методы позволили детально, полно и объективно изучить тему, найти решения поставленных задач.

Эмпирические предпосылки. В процессе диссертационного исследования были использованы Конституция РТ, конституционные законы, кодексы, законы, Регламент совместных заседаний Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ, указы Президента РТ, постановления Правительства РТ и другие нормативные правовые акты. Наряду с национальными законодательствами, а также было использовано конституции и законодательство некоторых зарубежных стран о Послание Президента парламенту.

Научные новизны исследования. Научная новизна исследования заключается в том, что данная диссертация в области отечественного права является первой комплексной научной работой по изучению и исследованию теоретических и практических вопросов правовой природы Послания Президента РТ. В диссертации рассматриваются различные точки зрения на Послание Президента парламенту, выявляются взгляды и позиции авторов в изучении этого политико-правового института и обосновываются с научной точки зрения.

Положения, выносимые на защиту. Научная новизна исследования подтверждается следующими научными положениями, выносимыми на защиту:

1. Институт Послание Президента парламенту имеет давнюю историческую подоплеку и уходит своими корнями в опыт британского государствования. Некоторые ученые считают, что ежегодное выступление Английского монарха с тронной речи перед парламентом похоже на Послание Президента. Традиция ежегодной тронной речи Английского монарха к парламенту восходит к XIII веку и продолжается по сей

день. Позже, как институт Послания Президента парламенту, оно появилось в Соединенных Штатах Америки (в далее – США). С принятием Конституции США в 1787 года в этой стране впервые были официально закреплены такие институты, как Президент и Послание Президента парламенту. Сегодня обращение Президента с Посланием парламенту стало традицией и важной политической и общественной кампанией в ряде стран мира.

2. Формирование и развитие Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» можно разделить на два этапа:

– первый этап (1999-2003 гг.) – в этот период в Конституцию РТ путем всенародного референдума 26 сентября 1999 года были внесены изменения и дополнения, в частности в статью 55 Конституции и появился институт Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики»;

– второй этап (с 2003 года по настоящее время). В этот период статья 55 на основании изменений и дополнений в Конституцию РТ от 22 июня 2003 года внесенное путем всенародного референдума, третьей части данной статьи установлено что на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Президент приносит присяге и выступает с Послание об основных направлениях внутренней и внешней политики республики.

3. Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» является официальным документом и политико-правовым актом, направленным на укрепление основ конституционного строя, защиту прав и свобод человека и гражданина, обеспечение верховенства закона, укрепление законности, правопорядка, повышение политической и правовой просвещённости граждан и создание условий достойной жизни для каждого человека в стране.

4. Велика роль Послания Маджлиси Оли РТ в формировании и реализации правовой политики Президента РТ. Хотя в реализации правовой политики РТ участвуют многие субъекты, первое место среди них занимает Президент РТ, так как значение правовой политики Президента страны выражается в том, что он реализует общегосударственную правовую политику, и его правовая политика в отношениях с иными субъектами правовой политики играет направляющую роль. Правовая политика Президента РТ многосторонна и в исследовании рассматриваются антикоррупционная, антитеррористическая, таможенная и су-

дебная правовая политика, которые находятся в центре внимания посланий Президента РТ.

5. Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» в целом выступает как правовой акт, так как Посланием Президента РТ создается право и в ходе презентации каждого Послания поднимаются конкретные вопросы жизни и даются поручения соответствующим государственным органам, которые обязаны рассмотреть и решить те или иные вопросы в срок, указанный в Послании.

6. Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» как официальный документ, имеющий обязательную юридическую силу как политико-правовой и конституционно-правовой акт в целом, и как источник права и принятия нормативно-правовых актов, так как Послание Президента РТ является основой возникновения законов, источником формирования и развития права и законодательства.

7. Позиция и роль Послание Президента РТ имеют большое значение в повышении качества законодательства, устранении противоречий между нормативно-правовыми актами, упрощении и понимании их норм, приоритете прав и свобод человека и гражданина в законотворческой деятельности, а также в развитии и совершенствовании правотворческой деятельности в Таджикистане.

В ходе исследования автором предложен ряд практических рекомендаций:

1. В целях выделения отдельным абзацем вопроса о заслушивании ежегодного Послания Президента РТ предлагаем часть первую статьи 55 Конституции РТ и часть третью статьи 10 конституционного Закона РТ «О Маджлиси Оли РТ» дополнить пунктом 7 следующего содержания: «7. Заслушивание ежегодного Послания Президента РТ о положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики». Часть третью данных статей изложить в следующей редакции: «На совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Президент приносит присягу».

2. Выступление с Посланием на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ является одним из исключительных полномочий Президента РТ, но оно не предусмотрено статьей 69 Конституции страны. Поэтому, было бы уместно, если бы в пункт 1 статьи 69 Конституции РТ изложить следующее: «1. Ежегодно выступает на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси

намояндагон Маджлиси Оли РТ с Посланием о положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики».

3. В юридической литературе и законодательстве страны отмечается что Президент РТ в соответствии с частью третий статьи 55 и статьей 70 Конституции РТ выступит с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли страны, а также информирует о положении в стране на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ. Анализ статьи 70 Конституции РТ выявил, что в нее не включены положения о Послании Президента РТ, о положении в стране. В связи с этим предлагается исключить из статьи 70 Конституции РТ слова «информирует совместное заседание Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон о положении в стране,».

4. В учебной литературе, преподаваемой учащимся и студентам в государственных и негосударственных образовательных учреждениях, нет необходимой информации о Послании Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики». В связи с этим предлагается включить в литературу, содержащую информацию о Президенте РТ, подробную информацию об институте Послание Президента РТ.

5. Отечественные ученые и исследователи рассматривают Послание Президента РТ как политико-правовой акт, важный программный документ, официальный документ, акт стратегического характера, инструкция, концепция, политико-правовой программный документ, конституционно-правовой акт, важный и судьбоносный документ, регламент, путеводитель и перспективы развития страны, акт нормативного и обязательно-правового характера, однако их правовой статус официально не закреплен ни в каких нормативных правовых актах страны. Поэтому, учитывая важность Послания Президента РТ в решении вопросов внутренней и внешней политики РТ, было бы целесообразно принять специальный закон или внести изменения и дополнения в Закон РТ «О нормативных правовых актах». Таким образом, правовой статус Послания Президента РТ должен быть официально установлен.

6. Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ являются источником формирования и развития права, законодательства, а также одним из формы источников правообразования и правотворческая политика в РТ. В связи с этим в настоящее время встал вопрос о

признании Послания Президента РТ в науке отечественного права как источника права.

Теоретическая и практическая значимость исследования. В данной диссертации впервые подробно анализируются и исследуются вопросы послания Президента РТ с правовой точки зрения. Выводы и рекомендации, полученные в результате научного исследования, могут быть использованы в дальнейших исследованиях по вопросам, связанным с Посланием Президента РТ Маджлиси Оли РТ. Выводы и рекомендации, изложенные в диссертации, направлены на формирование и развитие института Послания Президента РТ.

Представленные автором диссертации рекомендации и предложения по повышению правового статуса Послания Президента РТ могут быть использованы в законодательстве РТ. Также материалы, выводы и рекомендации, приведенные в диссертации, можно использовать в преподавании юридических наук, политологии и т.д., при написании научных монографий, курсовых, дипломных, магистерских диссертаций и рефератов по указанной теме.

Степень достоверности результатов. Достоверность результатов исследований подтверждается объективным и всесторонним анализом теоретических и практических исследований, связанных с различными аспектами Послания Президента РТ, анализом результатов и выводов, принятых в науке, его определением, разработкой теоретических и практических идей и рекомендаций автора, научной новизной и рекомендациями, анализ национального законодательством и законодательства отдельных государств в области Послания Президента парламенту.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Предмет и содержание исследования соответствует удостоверению специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учения о праве и государстве, утвержденному Высшей аттестационной комиссией при Президенте РТ.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании. Личный вклад соискателя определяется научной новизной диссертации, основными положениями, выносимыми на защиту, практическими рекомендациями, научными статьями и докладами на теоретических и практических конференциях. А также стиль написания, решения проблем и научного исследования отражает личный вклад соискателя.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация выполнена на кафедре прав человека и сравнительного правоведе-

ния юридического факультета Таджикского национального университета и неоднократно обсуждалась на её заседаниях.

Основные результаты диссертационного исследования были представлены в виде докладов на следующих научно-практических конференциях:

а) международные:

– «Послание Лидера нации – зеркало политического, экономического, социального и культурного развития Таджикистана» доклад на тему «Политико-правовая природа Послания Президента РТ» (г. Пенджикент, 19 марта 2019 года);

– «Права человека: проблемы, пути решения и перспективы» доклад на тему «Законодательной инициативы Президента РТ при выступлении с посланиями Маджлиси Оли и их значение в защите прав и свобода человека» (г. Душанбе, 10 декабря 2019 года);

– «Всеобщая декларация прав человека и современные процессы развития прав человека: вызовы и перспективы» доклад на тему «Роль посланий Президента к Маджлиси Оли в обеспечении защиты прав и свобод человека и гражданина» (г. Душанбе, 2019 года);

– «Антикризисное управление: анализ, обзор и поиск механизмов его преодоления» доклад на тему «Роль посланий Президента РТ в развитии государственной службы» (г. Душанбе, 25-26 ноября 2021 года);

– «Актуальные проблемы истории, истории культуры, историографии и источниковедения истории народов Средней Азии» доклад на тему «Перспективы развития науки и образования в Послании Президента РТ» (г. Пенджикент, 19 декабря 2021 года);

б) республиканских:

– «Роль профессионального Парламента в развитии законодательства РТ» доклад на тему «Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ и его значение в развитии законодательства» (г. Душанбе, 5 апреля 2018 года);

– «Теоретические вопросы реализации прав человека в РТ» доклад на тему «Место посланий Президента РТ в повышении правовой просвещенности граждан» (г. Душанбе, 7 декабря 2020 года);

– «Влияния глобализации на политические процессы Таджикистана» доклад на тему «Послание Президента РТ как источник принятия нормативных правовых актов» (г. Душанбе, 29 октября 2021 года);

– «Права человека в условиях глобализации» доклад на тему «Послание Президента РТ Маджлиси Оли – новый институт периода независимости» (г. Душанбе, 7 декабря 2021 года) и т.д.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее сущности соискателем были опубликованы 2 монографии и 18 научные статьи, в том числе 8 из них в журналах, рецензируемых Высшей аттестационной комиссией при Президенте РТ и 10 – в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из перечень сокращений и или условных обозначений, введения, 3 глав, 7 параграфов, выводы и рекомендации, списка использованной литературы, которые основываются на целях, задачах и логике исследования. Общий объём диссертации составляет 197 страниц.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (АННОТАЦИЯ)

Во **введении** обосновывается актуальность темы диссертационного исследования, определяется степень изученности научной темы, связь исследования с программами либо научной тематикой, цели и задачи исследования, его объект и предмет, этап, место и период исследования, теоретические и методологические основы, эмпирические предпосылки, научная новизна и положения, вынесенные на защиту, теоретическая и практическая значимость исследования, степень достоверности результатов, соответствие диссертации паспорту научной специальности, личный вклад соискателя ученой степени, апробация и применение результатов исследований, публикаций по теме диссертации, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации озаглавлена «**История становления института Послания Президента парламенту**», которая состоит из двух подразделов. В первом подразделе первой главы **– «Взгляд на мировой опыт Послания Президента парламенту»** автор отмечает, что Послание Президента парламенту считается одним из важнейших институтов в современное время, и конституции большинства стран мира содержат соответствующие положения об этом политико-правовом институте. Послание Президента парламенту о положении в стране и об основных направлениях внутренней и внешней политики страны стало сегодня традицией и важной политической и государственной кампанией в ряде стран мира.

Отмечается, что институт Послания Президента парламенту впервые возник в США. С принятием Конституции США в 1787 года в этой стране появились институты Президента и Послания Президента парламенту. В 1789 году Джордж Вашингтон был избран первым Президентом США и, используя свои конституционные полномочия, 8 января

1790 года он впервые выступил перед парламентом с Посланием. Эту традицию до сих пор продолжают и другие президенты США.

Появление и развитие Послания Президента парламенту в США стало источником появления и развития Послания Президента парламенту и в других странах мира. Сегодня в практике государственности большинства стран мира есть институт Послания Президента парламенту. В конституциях стран СНГ, за исключением Азербайджанской Республики, закреплены нормы об институте Послание Президента народу и парламенту.

В странах мира Послание Президента страны рассылается различным субъектам. Например, Послание к парламенту (Армения, Бангладеш, Беларусь, Бразилия, США, Монголия, Таджикистан, Узбекистан, Украина, РФ, Франция), Послание к народу (Беларусь, Казахстан, Украина), Послание к народу и парламенту (Грузия, Монголия, Туркменистан). Согласно Конституции Кыргызстана Президент страны направляет свое Послание народу, парламенту и Народному курултаю (Общественно-представительное собрание).

Во втором подразделе первой главы – **«Краткая история формирования Послания Президента РТ**» диссертант рассматривается исторический процесс по вопросу формирования института Президента и Послания Президента РТ в Таджикистане, отметив, что Послание Маджлиси Оли страны, является конституционным полномочием Президента РТ. В соответствии с частью третьей статьи 55 Конституции страны Президент РТ выступить с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ.

Автор убежден, что анализ и изучение опыта разных стран мира, особенно стран СНГ, показал, что основные направления внутренней и внешней политики большинства стран определяются Президентом страны. Также Президент страны ежегодно обращается к парламенту с Посланием о положении в стране и основных направлениях внутренней и внешней политики государства.

Отмечается, что внесение изменения в статью 55 Конституции от 26 сентября 1999 года установили, что Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон проводят совместные заседания в случае принятия Президентом присяги, его отставки и заслушивания Послание Президента РТ, а также рассмотрения Послание Президента об основных направлениях внутренней и внешней политики республики, без принятия постанов-

ления. Таким образом, Президент РТ Эмомали Рахмон, используя свои конституционные права, 27 апреля 2000 года впервые обратился к Маджлиси Оли РТ с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» и высказал свое мнение по важнейшим вопросах жизни страны.

По мнению автора, существование института Послания Президента РТ за последние более двух десятков лет доказало, что оно необходимо в жизни страны, и каждый год славный народ Таджикистана с нетерпением ждет Послания Президента страны, поскольку они осознают, что каждое Послание, по сути, имеет хорошие последствия для его граждан и приближает их к светлому будущему.

Вторая глава диссертации **«Понятие Послания Президента РТ и его роль в реализации правовой политики Президента РТ»** состоит из двух подразделов. В первом подразделе второй главы **– «Понятие и сущность Послания Президента РТ»** автор изучает и рассматривает взгляды отечественных и зарубежных ученых на понятие Послания Президента и определяет понятие Послания Президента РТ следующим образом: Послание Президента РТ является официальным документом и политико-правовой актом, направленным на укрепление основ конституционного строя, защиту прав и свобод человека и гражданина, обеспечение верховенства закона, укрепление законности, обеспечение правового порядка, повышение политической и правовой просвещённости граждан и создание условий достойной жизни для каждого человека в стране.

Послание Президента РТ по своей сути охватывает экономические и социальные вопросы, науку и образование, развитие человеческого потенциала, совершенствование государственного управления и государственной службы, достижение стратегических целей страны, предпринимательство и инвестицию, здравоохранение, молодежную и женскую политику, развитие туризма, укрепление международных связей, развитие законодательства и законотворческой деятельности, укрепление патриотизма, национального самосознания и самопознания, обучение и воспитание детей, укрепление государственной независимости и национального единства и другие важные вопросы внутренней и внешней политики Таджикистана.

Анализируя Послание Президента РТ, автор отмечает следующие особенности:

1) Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» представляется только на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ;

2) Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» не обсуждается в Маджлиси Оли РТ и никто не вправе возражать и задавать вопросы Президенту;

3) Послание Президента РТ посылается в назначенный день и в тот же день официально публикуется в средствах массовой информации, и с этого дня ответственные лица прилагают все усилия для выполнения требований Послания Президента;

4) Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» влияет на законотворческую деятельность и выступает инструментом развития правовой системы.

Во втором подразделе второй главы – **«Место и роль Послания Маджлиси Оли в реализации правовой политики Президента РТ»** анализируются различные взгляды ученых на политику и правовою политику и отмечается, что в современное время на основе существенных преобразований государственной жизни РТ, особенное положение приобретает правовая политика в качестве одного из важнейших видов государственной политики в правовой жизни общества.

Несмотря на то, что в формировании и реализации правовой политики РТ участвуют многие субъекты, среди них Президент РТ занимает первое место, так как правовая политика Президента страны является научно обоснованной, дальновидной, имеющей формальный характер. Правовая политика Президента РТ играет направляющую роль во взаимоотношениях с другими субъектами правовой политики.

Президент РТ, используя различные правовые инструменты, определяет приоритетные направления общегосударственной правовой политики и принимает конкретные меры для решения проблем, требующих безотлагательного решения. Ученые и исследователи в области права страны считают, что правовая политика РТ основывается на посланиях Президента страны Маджлиси Оли РТ. В действительности, Президент РТ в своих посланиях Маджлиси Оли РТ определяет общегосударственную правовую политику и свою правовую политику.

Правовая политика Президента страны можно разделить на следующие виды: антикоррупционная правовая политика, антитеррори-

стическая правовая политика, таможенно-правовая политика, судебно-правовая политика и так далее. Цели и направления указанной политики определяются в посланиях Президента страны Маджлиси Оли РТ.

Согласно утверждению автора, что Послание Маджлиси Оли страны играет важную роль в реализации правовой политики Президента РТ. Основными целями и перспективами правовой политики Президента РТ являются полная и планомерная реализация норм и положений Конституции РТ по построению демократического правового государства, созданию условий достойной жизни для каждого гражданина, построению гражданского общества, укреплению защиты и гарантий прав и свобод человека и гражданина, созданию правовой базы для проведения реформ в экономической и социальной сферах, в области образования и культуры, судебно-правовых реформ, а также борьбы с коррупцией, терроризмом, экстремизмом и другими преступлениями и т.п.

Третья глава диссертации **«Значение Послания Президента РТ в развитии национальной правовой системы»** состоит из трех подразделов. В первом подразделе третьей главы – **«Правовые аспекты Послания Президента РТ»** отмечено, что Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» занимает особое место как важный политико-правовой институт в процесс построения правового и демократического государства и развитие правовой системы страны.

Автор диссертации анализирует различные взгляды ученых на правовое значение Послания Президента парламенту, и эти позиции подразделяются на следующие виды:

1. Послание Президента парламенту как конституционно-правовой акт.

2. Послание Президента парламенту имеет строгий (императивный) характер.

3. Послание Президента парламенту как нормативный правовой акт.

4. Послание Президента парламенту как ненормативный правовой акт.

5. Послание Президента парламенту как правовой акт.

6. Послание Президента парламенту как правоприменительный акт.

Автор не поддерживает мнения и взгляды ученых, в частности ученых в области права из стран СНГ, которые рассматривают Посла-

ние Президента парламенту как закон, конституционный закон и даже выше её, в целом, как нормативный правовой акт, и отмечает, что в национальном законодательстве стран СНГ, в том числе РТ, Послание Президента парламенту не признано ни законом, ни нормативным правовым актом в целом.

Диссертант поддерживает мнение ученых, считающих Послание Президента парламенту ненормативным правовым актом, отмечая при этом, что в части 2 статьи 9 Закона РТ «О нормативных правовых актах», где данной статьёй установлена система нормативных правовых актов РТ, указано, что только те указы Президента страны, имеющие нормативный характер, признаются в качестве нормативных правовых актов.

В диссертации также анализируются взгляды ученых, рассматривающих Послание Президента как правовой акт и различные концепции правового акта, отмечая, что можно признать Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» как правовой акт, ведь Послание Президента РТ создает право, это юридический документ, каждое послание затрагивает конкретные вопросы жизни, имеет индивидуальные указания. Указания и поручения субъектам, данные им в Послании, обязательны.

Послание Президента РТ является источником принятия законодательных и иных нормативных правовых актов. Данный вопрос анализируется во втором подразделе третьей главы – **«Послание Президента РТ как источник принятия нормативных правовых актов»**. В диссертации анализируются взгляды ученых, рассматривающих Послание Президента парламенту как источник права, и в то же время анализируется понятие источник права, делая вывод о том, что Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» в целом является источником права, так как послания Президента РТ являются основой для возникновения законов.

Следует отметит, что Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ принимают совместные постановления Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ о проведении совместного заседания, на котором Президент РТ выступает с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики».

Диссертант проанализировав и рассмотрев ряд нормативных правовых актов, принятых на основании посланий Президента РТ,

отмечает, что послания Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» выступают как источник для принятия конституционных законов, кодексов, законов и внесения изменений и дополнений в действующие законодательные акты, нормативные правовые акты и правовые акты совместных заседаний Маджлиси милли и Маджлиси намояндагони Маджлиси Оли, Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон, нормативные правовые акты и правовые акты Президента РТ, нормативные правовые акты и правовые акты Правительства страны и внесение соответствующих изменений и дополнений в нормативные правовые акты Президента РТ и Правительства РТ, а также являются источником принятия нормативных правовых актов соответствующих государственных министерств и ведомств страны.

Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ являются источником формирования и развития права, законодательства, а также одним из источников формирования права и правотворческой политики в стране.

Третий подраздел данной главы посвящен вопросу **«Роль Послания Президента РТ в повышении качества законодательства».** Уровень и качество законодательства является одним из важнейших и основных вопросов правотворчества, и любое демократическое и правовое государство придает ему первостепенное значение, поскольку качественный закон играет важную роль в обеспечении защиты прав и свобод человека и гражданина, интересов государства и общества, в регулировании общественных отношений, деятельности государственных органов и институтов гражданского общества.

По утверждению автора, в посланиях Президента РТ регулярно поднимаются и подчеркиваются вопросы повышения качества законодательства посредством соблюдения законодательной техники, устранения противоречий между нормативно-правовыми актами, упрощения и универсальности их норм, приоритета прав и свобод человека и гражданина в правотворческой деятельности, обеспечения верховенства закона.

По мнению автора, роль посланий Президента РТ как официального документа и политико-правового акта очень велика в повышении уровня и качества разработки и принятия законов и иных нормативно-правовых актов, а также при внесении изменений и дополнений в законодательство РТ.

На основании указании и поручений и требований посланий Президента РТ в области повышения качества законодательства, принимались законы РТ «О нормативных правовых актах» (от 26 марта 2009 года, 30 мая 2017 года), «Об антикоррупционной экспертизе нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов» (от 28 декабря 2012 года), Концепция правовой политики РТ на 2018-2028 годы (Указом Президента РТ от 6 февраля 2018 года) и другие нормативные правовые акты, на основе вышеперечисленных нормативных правовых актов и посланий Президента РТ была организована законотворческая деятельность субъектов права законодательной инициативы и субъектов правотворчества, что способствовало повышению качества законодательства в целом.

ВЫВОДЫ

В результате исследования теоретических и практических сторон правовой природы Послания Президента РТ предлагаются следующие научные заключения:

1. Институт Послание Президента парламенту имеет более чем 230-летнюю историю и впервые появилось в США. Конституция США, принятая в 1787 году, закрепила институты Президента и Послание Президента парламенту. В 1789 году Джордж Вашингтон был избран первым Президентом США, который впервые выступил с Посланием парламенту 8 января 1790 года, и эта традиция до сих пор продолжается. **[5-А; 1-А]**

2. Одной из важнейших положений Конституции РТ является Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», которое на сегодняшний день занимает особое место среди актов Президента РТ и в развитии всех сфер жизни страны. **[1-А]**

3. Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» как важный документ Главы государства занимает особое место в политико-правовой жизни страны. В последние годы политическая ситуация в мире стала нестабильной, возникли новые глобальные угрозы, тем временем возросло значение Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ, его проведения с нетерпением ждут представители всех слоев общества, через средства массовой информации внимательно изучают его материалы, содержание этого документа и

принимают активное участие в реализации его положений. **[3-А; 4-А; 12-А]**

4. Ученым и исследователям страны необходимо изучить и проанализировать Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ с точки зрения юриспруденции, политологии, социологии и других наук, тем самым издать научные статьи, книги и диссертационные работы о содержании, сущности и значении этого важного института. **[2-А]**

5. Целями и задачами посланий Президента РТ Маджлиси Оли РТ являются достижение стратегических целей страны, обеспечение достойных условий жизни для каждого жителя страны, в целом, развитие независимого Таджикистана. В связи с этим необходимо, чтобы руководители и должностные лица своевременно и качественно выполняли требования посланий Президента РТ. **[5-А]**

6. Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» приобрело особое положение и признание как новый институт периода независимости страны. После представления каждого Послания Президента РТ в государственно-правовой жизни и во всех отраслях народного хозяйства происходят коренные и существенные изменения. Обычно они основываются на принятии соответствующих нормативных правовых актов. **[10-А]**

7. Послание Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» как важное явление демократического и правового государства оценивается как правовой акт Президента РТ. **[3-А]**

8. Изучение и анализ текста посланий Президента РТ свидетельствует о том, что каждое Послание написано изящным таджикским, простым и ясным, точным и конкретным, в целом высококачественным языком. По этому, было бы хорошо, если бы ученые, исследователи, государственные должностные лица и другие граждане использовали послания Президента РТ для точного, ясного и безошибочного написания слов, словосочетаний и терминов в своих книгах, диссертациях, научных и научно-популярных статьях, в своих выступлениях и докладах. **[9-А]**

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

На основе выполненного исследования сформулированы следующие научные рекомендации для развития института Послания Президента РТ, а также актуализации законодательства в данной сфере:

1. В целях выделения отдельным абзацем вопроса о заслушивании ежегодного Послания Президента РТ предлагаем часть первую статьи 55 Конституции РТ и часть третью статьи 10 конституционного Закона РТ «О Маджлиси Оли РТ» дополнить пунктом 7 следующего содержания: «7. Заслушивание ежегодного Послания Президента РТ о положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики». Часть третью данных статей изложить в следующей редакции: «На совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Президент приносит присягу».

2. Выступление с Посланием на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ является одним из исключительных полномочий Президента РТ, но оно не предусмотрено статьей 69 Конституции страны. Пункт 1 статьи 69 Конституции РТ предусматривает только вопрос об определении основных направлений внутренней и внешней политики республики Президентом РТ. Поэтому, предлагаем пункт 1 статьи 69 Конституции РТ изложить в следующей редакции: «1. Ежегодно выступает на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ с Посланием о положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики».

3. В юридической литературе и законодательстве страны отмечается что Президент РТ в соответствии с частью третий статьи 55 и статьей 70 Конституции РТ выступит с Посланием «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ, а также информирует о положении в стране на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ. Согласно анализу статьи 70 Конституции РТ выявил, что в нее не включены положения о Послании Президента РТ, о положении в стране. Поэтому, предлагается исключить из статьи 70 Конституции РТ слова «информирует совместное заседание Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон о положении в стране,». **[10-А]**

4. Несмотря на то, что отечественные ученые и исследователи рассматривают Послание Президента РТ «Об основных направлениях

внутренней и внешней политики республики» как политико-правовой акт, важный программный документ, официальный документ, акт стратегического характера, инструкция, концепция, политико-правовой программный документ, конституционно-правовой акт, важный и судьбоносный акт, регламент, путеводитель и перспективы развития страны, акт нормативного и обязательно-правового характера, но правовой статус Послания официально не закреплен ни в каких нормативных правовых актах страны. Поэтому, учитывая важность Послания Президента РТ в решении вопросов внутренней и внешней политики РТ, было бы целесообразным принять специальный закон или внести изменений и дополнений в Закон РТ «О нормативных правовых актов» таким образом, правовой статус Послания Президента РТ должен быть официально установлен. **[2-А]**

5. В учебной литературе, преподаваемой учащимся и студентам в государственных и негосударственных образовательных учреждениях, нет необходимой информации о Послании Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики». Следовательно, предлагается включить в литературу, содержащую информацию о Президенте РТ, подробную информацию об институте Послания Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики». **[1-А]**

6. Требуется доработка главы 6 Регламента совместных заседаний Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ, регламентирующей порядок заслушивания Послания Президента РТ. С этой точки зрения мы предлагаем изложить главу 6 в следующем варианте:

«ГЛАВА 6

Порядок заслушивания ежегодное Послание Президента РТ «О положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики»

Статья 34. В соответствии с частью третьей статьи 55, пунктом 1 статьи 69 Конституции РТ и частью третьей статьи 10 конституционный Закон РТ «О Маджлиси Оли РТ» на совместном заседании Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли РТ будут услышаны ежегодное Послание Президента РТ «О положении в стране, основных направлениях внутренней и внешней политики республики». **[10-А]**

7. Послания Президента РТ требуют всестороннего научного изучения и исследования. Поэтому, предлагаем создать Учебный центр

«Послания Президента РТ» в структуре Академии государственного управления при Президенте РТ. **[5-А]**

8. Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ являются источником формирования и развития права, законодательства, а также одной из форм источников правообразования и правотворческая политика в РТ. Поэтому, в настоящее время встал вопрос о признании послания Президента РТ в науке отечественного права как источника права. **[16-А]**

ПЕРЕЧЕНЬ АВТОРСКИХ ПУБЛИКАЦИЙ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Монографии:

[1-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 212 с.

[2-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Аҳамияти сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2020. – 216 с.

II. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан:

[3-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паём ба Маҷлиси Олӣ – ҳамчун санади ҳуқуқии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – Душанбе, 2018. – № 3 (23). – С. 25-33. ISSN 2307 – 5198

[4-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти ҳуқуқии он [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 1 (21). – С. 73-81. ISSN 2414 9217

[5-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Душанбе, 2021. – № 2 (22). – С. 6-19. ISSN 2414 9217

[6-А]. Сайнозимзода Ф.С. Ҷанбаҳои сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Осори

Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2021. – № 2 (50). – С. 104-110. ISSN 2412 – 141X

[7-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Сиёсати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Э.С. Насриддинзода, Ф.С. Сайнозимзода, // Қонунгузорӣ. Душанбе, 2021. – № 3 (43). – С. 5-12. ISSN 2410-2903

[8-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъсиси вижаниҳодҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ҷ. Саъдизода, Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2021. – № 3 (23). – С. 30-42. ISSN 2414 9217

[9-А]. Сайнозимзода Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2021. – № 4 (40). – С. 17-21. ISSN 2305-0535

[10-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Конститутсияи Тоҷикистон сарчашма мегирад [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. Душанбе, 2022. – № 1 (25). – С. 68-80. ISSN 2414 9217

III. Научные статьи, опубликованные в других изданиях:

[11-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Заминаҳои таърихии пайдоиши падидаи Паёми Президент ба Маҷлиси Олӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – Душанбе, 2018. – № 3 (11). – С. 26-32.

[12-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аҳамияти он дар рушди қонунгузорӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Нақши Парламенти касбӣ дар рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ, ш. Душанбе, 5 апрели соли 2018) / Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Маҷидзода Ҷ.З. – Душанбе, 2018. – С. 86-90.

[13-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Табиати сиёсӣ-ҳуқуқии Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Паёми Донишкада / Махзани илмӣ. (Маводи Конфронсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Паёми Пешвои миллат – оинаи рушди сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва мадании Тоҷикистон» 19 марти соли 2019 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент). – Панҷакент, 2019. – №1/2. – С. 93-98.

[14-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Ташаббусҳои қонунгузории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон зимни ироаи паёмҳо ба Маҷлиси Олӣ ва аҳамияти онҳо дар ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳуқуқи инсон: мушкилот, роҳи ҳал ва дурнамо: маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба таҷлили рӯзи қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон (10-уми декабри соли 2019) / Зери таҳрири н.и.ҳ. дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 191-200.

[15-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ дар таъмини ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон ва равандҳои муосири рушди ҳуқуқи инсон: мушкилот ва дурнамо (маводи конференсияи байналмилалии илмию амалӣ бахшида ба 70-умин солгарди қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи инсон) // Зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2019. – С. 190-195.

[16-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Мавқеи паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Масъалаҳои амалишавии ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ (7-уми декабри соли 2020) // Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 268-278.

[17-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун сарчашмаи қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ (29-уми октябри соли 2021). – Душанбе: Матбааи АИДПҶТ, 2021. – С. 12-23.

[18-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Нақши паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рушди хизмати давлатӣ [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарафсозии он: маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (25-26-уми ноябри соли 2021) / Зери назари д.и.ҳ., профессор А.Д. Ғафурзода. Матбааи АИДНПҶТ. – Душанбе, 2021. – С. 160-166.

[19-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ – институти нави даврони истиқлол [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Ҳуқуқи инсон дар раванди ҷаҳонишавӣ: маводи кон-

ференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (7-уми декабри соли 2021) / Зери таҳрири д.и.ҳ. профессор Раҳмон Д.С. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2021. – С. 385-396.

[20-А]. Сайнозимзода, Ф.С. Дурамои рушди илму маърифат дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.С. Сайнозимзода // Масоили мубрами таърих, фарҳанг, таърихнигорӣ ва манбаъшиносии халққои Осиёи Миёна: маводи анҷумани илмӣ-амалии байналмилалӣ (ш. Панҷакент, 19-уми декабри соли 2021). – Панҷакент, 2021. – С. 598-601.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Сайнозимзода Фирӯз Сайнозим дар мавзуи «Табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ»

Вожаҳои калидӣ: Президент, Паёми Президент, Маҷлиси Олӣ, Конститутсия, санади меъёрии ҳуқуқӣ, санади ҳуқуқӣ, сарчашмаи ҳуқуқ, сиёсати дохилӣ, сиёсати хориҷӣ, низоми ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқӣ, сифати қонунгузорӣ, фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ, рушди қонунгузорӣ, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд.

Мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз таҳлили асосҳои назариявӣ ва амалии табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии ҶТ иборат мебошад. Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ ва санади сиёсӣ-ҳуқуқӣ ҳоло мақому манзалати бештарро касб намудааст. Зеро дар заминаи ҳар як Паёми Президенти ҶТ санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд ва қабул карда мешаванд, инчунин дигар масъалаҳои ҳаётан муҳимми мамлакат таҳлилу баррасӣ ва ҳаллу фасл мегарданд.

Диссертатсияи мазкур ва ҳадафҳои дар он муайянгардида ҷиҳати омӯзиш ва муайян намудани табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ аз лиҳози назариявӣ ва амалӣ нахустин таҳқиқоти мукаммали илмӣ дар сатҳи рисолаи номзадӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ маҳсуб меёбад.

Рисоланавис табиати ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ-ро дар заминаи усулҳои умумиилмӣ ва махсуси илми мавриди омӯзиш қарор дода, дар натиҷа як қатор хулоса ва муқаррароти илмӣ-назариявиро, ки зимни анҷом додани таҳқиқоти минбаъда метавонанд мавриди истифода қарор гиранд, инчунин таклифу пешниҳодҳои амалиро ҷиҳати баланд бардоштани мақоми ҳуқуқии Паёми Президенти ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба қонунгузории ҶТ манзур кардааст.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Сайнозимзода Фируза Сайнозима на тему «Правовая природа Послания Президента РТ: теоретические и практические вопросы»

Ключевые слова: Президент, Послание Президента, Маджлиси Оли, Конституция, нормативный правовой акт, правовой акт, источник права, внутренняя политика, внешняя политика, правовая система, правовая политика, качество законодательства, правотворческая деятельность, развитие законодательства, защита прав и свобод человека и гражданина.

Основная цель диссертационного исследования заключена в анализе теоретических и практических основ правовой природы Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики». Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики», как официальный документ и политико-правовой акт в настоящее время приобретает все большее значение и статус, так как на основе каждого Послания Президента РТ принимались и принимаются нормативные правовые акты, а также рассматриваются, анализируются и решаются другие насущные проблемы страны.

Настоящая диссертация и поставленные в ней цели по изучению и определению правовой природы Послания Президента РТ с теоретической и практической точек зрения, является первым комплексным научным исследованием на уровне кандидатской диссертации в отечественном правоведении.

Диссертант изучил правовую природу Послание Президента РТ на основе общенаучных и специальных научных методов, и в результате предоставил ряд научно-теоретических выводов и положений, которые могут быть использованы в дальнейших исследованиях, а также практические рекомендации и предложения по повышению правового статуса Послание Президента РТ «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» в законодательством РТ.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Saynozimzoda Firuz Saynozim on the topic "Legal nature of the Address of the President of the RT: theoretical and practical issues"

Keywords: President, Address of the President, Majlisi Oli, Constitution, normative legal act, legal act, source of law, domestic policy, foreign policy, legal system, legal policy, quality of legislation, law-making activity, development of legislation, protection of human and civil rights and freedoms.

The main goal of the dissertation research is to analyze the theoretical and practical foundations of the legal nature of the Address of the President of the RT "On the main directions of the domestic and foreign policy of the republic" to the Majlisi Oli of the RT. The Address of the President of the RT "On the main directions of the domestic and foreign policy of the republic", as an official document and political and legal act, is currently gaining more importance and status, since on the basis of each Address of the President of the RT, normative legal acts have been and are being adopted, and are also being considered, other urgent problems of the country are analyzed and solved.

This dissertation and the goals set in it to study and determine the legal nature of the Address of the President of the RT from a theoretical and practical point of view, is the first comprehensive scientific research at the level of a PhD thesis in domestic jurisprudence.

The dissertation student studied the legal nature of the Address of the President of the RT on the basis of general scientific and special scientific methods, and as a result provided a number of scientific and theoretical conclusions and provisions that can be used in further research, as well as practical recommendations and proposals for improving the legal status of the Address of the President of the RT "On main directions of domestic and foreign policy of the republic" in the legislation of the RT.

Подписано в печать __.07.2022. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Гарнитура Times New Roman Tj.
Усл. печ. л. 4,0. Тираж ___ экз. Заказ №__.

ООО “ЭР-граф”.
734036, г. Душанбе, ул. Р. Набиева, 218.
Тел.: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com